

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

Postrzeganie muzułmanów w Polsce:

Raport z badania sondazowego

Anna Stefaniak

Warszawa, wrzesień 2015

Projekt realizowany w ramach programu Obywatele dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG.

P⁺

PRZES + RZEŃ WSPÓLNA

Spis treści

Spis treści.....	2
Wstęp	3
Wprowadzenie metodologiczne	4
Zmienne w badaniu.....	4
Charakterystyka uczestników – zmienne demograficzne	8
Ocena sytuacji ekonomicznej.....	9
Wyniki.....	11
Poziomy badanych zmiennych	11
Postawy wobec muzułmanów i muzułmanek.....	11
Postrzeganie islamu.....	14
Poczucie zagrożenia i postawy wobec islamu	16
Poparcie ekstremistycznej przemocy.....	17
Zmienne światopoglądowe	18
Stosunek do mowy nienawiści wobec muzułmanów	19
Kontakt z muzułmanami.....	22
Korzystanie z mediów.....	23
Uwarunkowania postaw wobec muzułmanów	26
Zmienne związane z postawami wobec muzułmanów i muzułmanek	26
Związki korzystania z mediów i postaw wobec muzułmanów i muzułmanek	29
Mowa nienawiści a postawy wobec muzułmanów i muzułmanek.....	30
Podsumowanie	31
Literatura cytowana	33
Załącznik 1	35

Wstęp

Muzułmanie stanowią bardzo niewielki procent polskiego społeczeństwa – jednak oszacowania całkowitej liczby wyznawców islamu w Polsce są dosyć zróżnicowane: od około 5 tysięcy (Dassetto i in., 2007), poprzez 10 do 20 tysięcy (Marek, Skowron-Nalborczyk, 2005), do nawet 65 tysięcy (dane z kwietnia 2007 roku, które portal racjonalista.pl podaje jako opinię prezesa Ligi Muzułmańskiej RP, Samira Ismaila). Poza Tatarami, którzy jeszcze w latach 80-tych stanowili większość wśród polskich muzułmanów, pojawiły się bowiem liczne grupy napływowe. Początkowo (lata 70' i 80') byli to studenci z krajów przyjaznych „blokowi wschodniemu”, z czasem, zwłaszcza po roku 89', pojawili się imigranci ekonomiczni, będący w drodze „na Zachód” bądź traktujący Polskę już jako kraj docelowy, a także uchodźcy: z Bośni, Iranu, Afganistanu czy Czeczenii. Mieszkające w Polsce grupy muzułmanów, Tatarzy i imigranci, znacznie się od siebie różnią. Pozycja tych pierwszych jest ugruntowana. Są postrzegani jako mieszkający tu od pokoleń i szanujący polską kulturę. Drudzy zaś są bardziej widoczni (m.in. ze względu dość powszechną praktykę noszenia zasłony przez kobiety, czego polscy Tatarzy na ogół nie przestrzegają czy też na odmienność wyglądu fizycznego) i wyróżniająca się wśród Polaków, przez co często spotykają się z niechętnym czy wręcz wrogim traktowaniem.

Badania opinii publicznej prowadzone przez CBOS pokazują, że stosunek Polaków do muzułmanów jest zdecydowanie negatywny. Polacy konsekwentnie uznają Arabów (czyli grupę prototypową dla całej kategorii ‘muzułmanie’) za jedną z najbardziej niesympatycznych grup (CBOS 2003, 2004, 2005, 2007, 2008, 2010). Ponadto, ostatnie badania stosunku Polaków do wyznawców innych religii i osób niewierzących pokazały, że muzułmanie są najbardziej nielubianą spośród ocenianych ośmiu badanych grup. Czterdzieści cztery procent Polaków deklaruje niechętny stosunek do muzułmanów, a niespełna jedna czwarta pozytywne uczucia wobec nich (CBOS, 2015).

W niniejszym raporcie przedstawiono wyniki badania przeprowadzonego przez fundację Przestrzeń Wspólna i Centrum Badań nad Uprzedzeniami w sierpniu 2015r. na grupie 711

Polaków i Polek. Badanie miało na celu dokładne zdiagnozowanie postaw wobec muzułmanów oraz wskazanie najważniejszych psychologicznych uwarunkowań tych postaw. Ponadto, w badaniu zastosowano relatywnie nowe narzędzie do pomiaru postaw wobec muzułmanów pozwalające na rozróżnienie postaw islamofobicznych od rzetelnej, racjonalnej krytyki islamu (Imhoff, Recker, 2012; Bilewicz, Marchlewska, Soral, Winiewski, 2014).

Wprowadzenie metodologiczne

Badanie postaw wobec muzułmanów zostało przeprowadzone z wykorzystaniem internetowego panelu Ariadna. Wzięło w nim udział 711 osób dobranych w taki sposób, aby charakterystyki próby odpowiadały populacji ogólnopolskiej pod względem wieku, płci i wielkości miejsca zamieszkania. Warto zaznaczyć, że nie jest to próba reprezentatywna dla całej populacji kraju, dlatego przedstawione poniżej wyniki można traktować jako przybliżenie raczej niż odwzorowanie opinii powszechnych w populacji.

Zmienne w badaniu

W badaniu mierzyliśmy szereg zmiennych. Dotyczyły one postaw wobec muzułmanów, postrzegania islamu, przekonań światopoglądowych, przekonań na temat mowy nienawiści w stosunku do muzułmanów oraz kontaktu międzygrupowego. Większość zmiennych (z wyjątkiem Termometru Uczuć oraz pytań o sytuację ekonomiczną, kontakt międzygrupowy i korzystanie z mediów – zob. Załącznik 1) posługiwała się skalą od -2 (oznaczającego zdecydowany brak zgody z danym twierdzeniem/pytaniem) do +2 (oznaczającego zdecydowaną zgodę z danym twierdzeniem/pytaniem). Poniżej znajduje się lista wszystkich badanych zmiennych (dokładną treść pytań zadawanych osobom badanym można znaleźć w Załączniku 1).

1. Postawy wobec muzułmanów.

- a) **Termometr Uczuć** – jest narzędziem, w którym osoby badane deklarują na ile pozytywne/ciepłe lub negatywne/zimne są ich uczucia wobec danej grupy społecznej; odpowiedzi zaznacza się na skali od 0 (bardzo zimne) do 100 (bardzo ciepłe uczucia).
- b) **Dystans społeczny** – mierzy gotowość osób badanych do zaakceptowania muzułmanów i muzułmanek w swoim otoczeniu społecznym (jako współpracownika/współpracowniczkę; sąsiada/sąsiadkę; małżonka/małżonkę kogoś z rodziny)

2. Postrzeganie islamu

- a) **Skojarzenia ze słowem 'islam'**. W celu poznania w jaki sposób osoby badane postrzegają islam, zadaliśmy im otwarte pytanie o skojarzenia z tym słowem.
- b) **Poczucie zagrożenia ze strony islamu** – mierzone było za pomocą ośmiu pytań dotyczących zagrożenia ekonomicznego (tzw. zagrożenie realistyczne), zagrożenia wynikającego z odrębnych wartości i kultury (tzw. zagrożenie symboliczne) oraz zagrożenia terrorystycznego.
- c) **Lęk międzygrupowy** – cztery pytania mierzyły lęk międzygrupowy, czyli uczucie dyskomfortu związane z potencjalnym spotkaniem członków grupy obcej; lęk międzygrupowy stanowi istotną przeszkodę w budowaniu pozytywnych relacji międzygrupowych (por. Stephan, Stephan, 1985; Stephan, Ybarra, Morrison, 2009).
- d) **Uprzedzenia wobec islamu** – za pomocą trzech pytań ze skróconej skali stworzonej przez Rolanda Imhoffa i Julię Recker (2012) i przetłumaczonych przez Bilewicza i współpracowników (2014) mierzyliśmy uprzedzenia wobec islamu i muzułmanów (odpowiadające z grubsza orientacji islamofobicznej).
- e) **Racjonalna krytyka islamu** – aby odróżnić uprzedzenia od racjonalnej krytyki islamu, zadaliśmy osobom badanym także 3 pytania dotyczące nienacechowanej negatywnymi postawami krytyki pewnych praktyk typowych dla tej religii (opracowane przez Imhoffa i Recker, 2012, polskie tłumaczenie Bilewicz i in., 2014)
- f) **Poparcie dla ekstremistycznych zachowań antymuzułmańskich** – trzy pytania dotyczyły poparcia osób badanych dla antymuzułmańskiej przemocy (np. pobicia, podpalenia)

3. Zmienne światopoglądowe

a) **Orientacja na dominację społeczną** (ang. *Social Dominance Orientation*, SDO; Sidanius, Pratto, 1999) – w badaniu mierzona była za pomocą 5 pytań (ze skali Josta i Thomsona, 2000); SDO oznacza przekonanie, że hierarchia grup ludzkich jest naturalna i potrzebna oraz, że dominacja jednych grup nad innymi jest pożądana; osoby o wysokim poziomie SDO na ogół przeciwstawiają się wszelkim próbom ograniczania nierówności społecznych, a także cechują się wyższym poziomem uprzedzeń

b) **Prawicowy autorytaryzm** (*Right-wing Authoritarianism*, RWA; Altemeyer, 1996) – w badaniu mierzony był za pomocą 12 pytań (polskie tłumaczenie skali Funkego opublikowanej w 2005r.); wysoki poziom RWA oznacza silne podporządkowanie autorytetom, przywiązanie do tradycyjnych wartości oraz negatywne (wręcz agresywne) reakcje na wszelkie jednostki i grupy, które poza te tradycyjne wartości wykaczają.¹

4. Stosunek do mowy nienawiści wobec muzułmanów

Mowa nienawiści wiąże się z szeregiem negatywnych skutków dla osób, które stają się jej obiektami. Dlatego też chcieliśmy sprawdzić na ile osoby badane są gotowe zaakceptować (lub wręcz przeciwnie) mowę nienawiści skierowaną wobec muzułmanów. Uczestnicy badania zostali poproszeni o ocenę trzech konkretnych nienawistnych wypowiedzi na temat muzułmanów, zaczerpniętych z badań mowy nienawiści w Polsce (Bilewicz i in., 2014). W stosunku do każdej z tych wypowiedzi osoby badane określały:

- a) Na ile ich zdaniem jest ona **obraźliwa**
- b) Czy tego typu wypowiedzi powinny być **zakazane**
- c) Czy byłyby skłonne same podjąć jakieś **działanie** przeciwko takim wypowiedziom

5. Kontakt z muzułmanami

Kontakt międzygrupowy stanowi jedną z najlepszych dróg redukcji uprzedzeń. Badania pokazują, że osoby, które znają przedstawicieli grup obcych mają bardziej pozytywne postawy

¹ Z powodów statystycznych w analizach omawianych poniżej wykorzystaliśmy tylko połowę zadanych pytań (tj. 6 pytań; pozycje wykorzystane w analizach można przeczytać w Załączniku 1). Osoby zainteresowane przyczynami wyboru takiej strategii zapraszamy do kontaktu: cbu@psych.uw.edu.pl

wobec tych grup (Allport, 1954; Pettigrew, Tropp, 2006). Badacze rozróżniają kilka rodzajów kontaktu międzygrupowego, jednak w obecnym badaniu analizowaliśmy tylko dwa z nich:

- a) **Kontakt bezpośredni** – czyli osobisty kontakt z przedstawicielem/przedstawicielami grupy obcej; w badaniu pytaliśmy uczestników o to czy sami znają jakichś muzułmanów
- b) **Kontakt pośredni** – odnoszący się do wiedzy o tym, że bliskie nam osoby znają przedstawicieli grup obcych; badania pokazują, że taka wiedza również przekłada się na bardziej pozytywne postawy wobec tych grup; w obecnym badaniu pytaliśmy uczestników o to czy ktoś z ich bliskich (rodziny lub przyjaciół) ma znajomych wśród muzułmanów

6. Korzystanie z mediów

Badania niemieckie pokazują, że korzystanie z różnych mediów przekłada się na różnice w postawach wobec muzułmanów (Eyssel, Geschke, Frindte, 2015), dlatego w niniejszym badaniu analizowaliśmy:

- a) **Główne źródła wiadomości** – tj. pytaliśmy osoby badane o to z jakich źródeł wiadomości najczęściej korzystają
- b) **Korzystanie z Internetu** – osoby badane określały ile godzin dziennie korzystają z Internetu, oraz z jakich źródeł wiadomości w Internecie najczęściej korzystają
- c) **Korzystanie z telewizji** – osoby badane określały ile godzin dziennie oglądają telewizję oraz jakie stacje telewizyjne najczęściej oglądają

7. Zmienne demograficzne

W badaniu pytaliśmy o następujące zmienne demograficzne:

- a) **płeć**
- b) **wiek**
- c) **poziom wykształcenia**
- d) wielkość **miejsowości zamieszkania**

Ponadto, prosiliśmy osoby badane aby określiły swoją sytuację materialną poprzez:

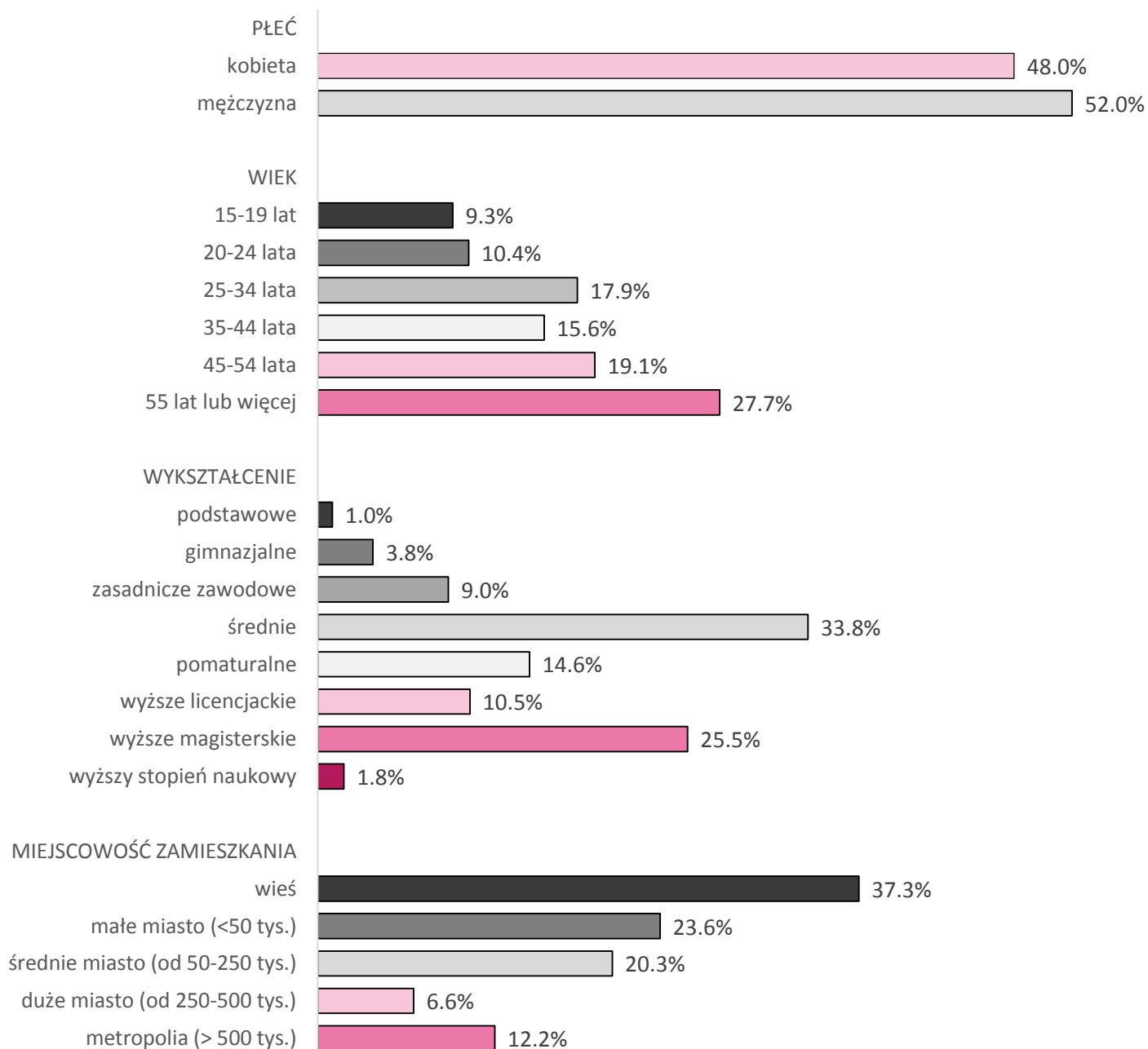
- e) subiektywną ocenę własnej (i rodziny) **sytuacji ekonomicznej**
- f) ocenę własnej sytuacji materialnej w porównaniu do sytuacji sprzed 5 lat; jest to tzw. **osobista relatywna deprywacja** (*individual relative deprivation, IRD*)

g) ocenę sytuacji materialnej Polaków w ogóle do sytuacji sprzed 5 lat; jest to tzw.

grupowa relatywna deprivacja (*group relative deprivation, GRD*)

Obie formy relatywnej deprivacji, jak i ocena własnej sytuacji materialnej mogą wiązać się z poziomem przejawianych uprzedzeń.

Charakterystyka uczestników – zmienne demograficzne

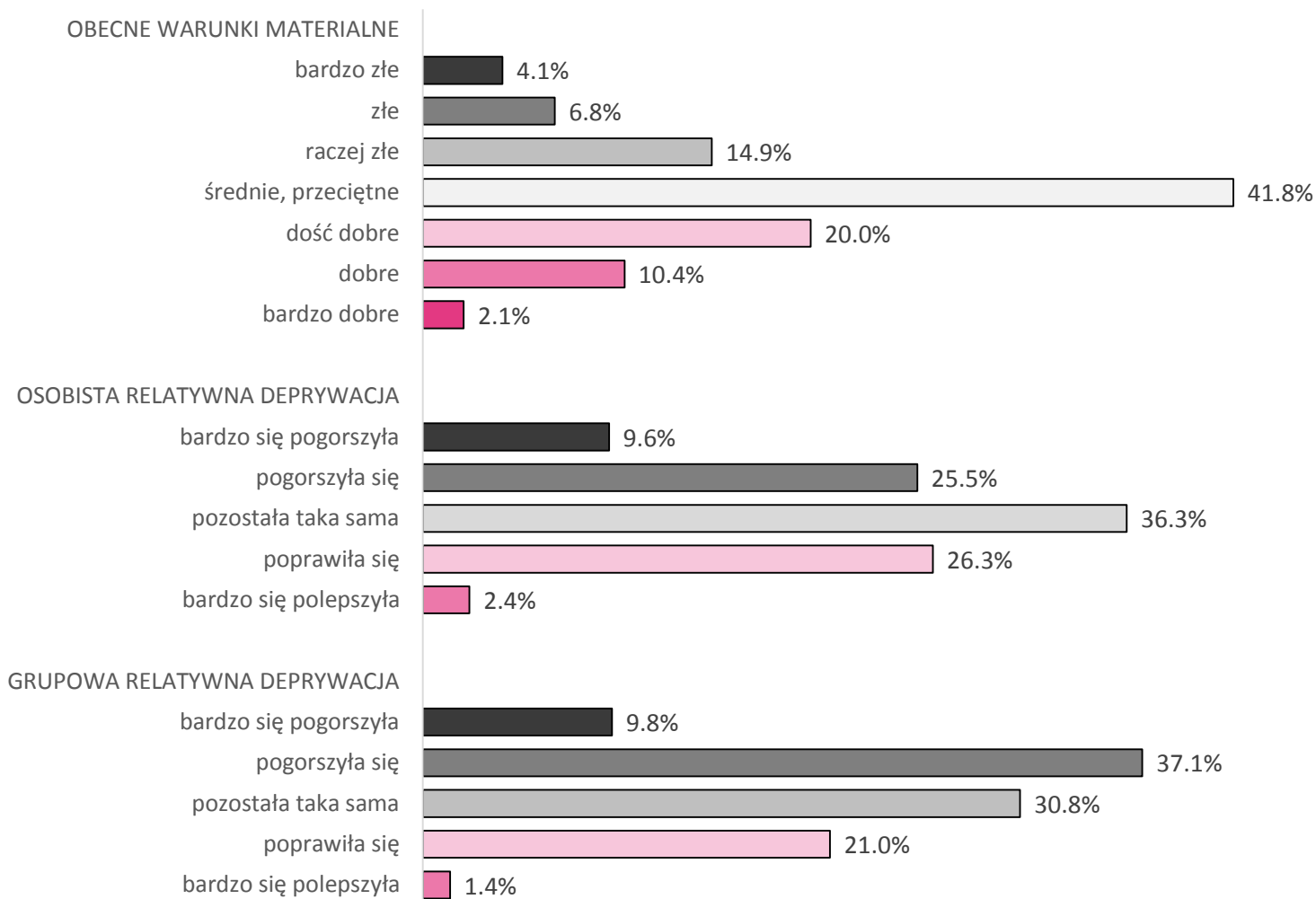
Wykres 1. Charakterystyka demograficzna badanej próby.

W badaniu wzięło udział 711 osób (370 kobiet i 341 mężczyzn). Najliczniejszą kategorię wiekową stanowiły osoby w wieku powyżej 55 lat, a średni wiek uczestnika badania to niecałe 41 lat i 10 miesięcy ($M = 41,83$; $SD = 15,68$). Uczestnicy badania najczęściej deklarowali wykształcenie średnie (240 osób) oraz wyższe (181 osób). Najwięcej uczestników mieszkało na wsi (265 osób) i w małych miastach (168 osób). Szczegółowy procentowy udział poszczególnych kategorii płci, wieku, wykształcenia i wielkości miejsca zamieszkania prezentuje wykres 1.

Ocena sytuacji ekonomicznej

Osoby badane oceniały swoje obecne warunki materialne najczęściej jako średnie/przeciętne (297 osób), nieco rzadziej jako raczej złe (106 osób) lub dość dobre (142 osoby), najmniej powszechne były kategorie skrajne – tj. ocena warunków materialnych jako bardzo złych (29 osób) lub bardzo dobrych (15 osób). Co ciekawe nieco więcej osób klasyfikowało swoje obecne warunki materialne powyżej (32,5%) niż poniżej średniej (25.8%).

W porównaniu z sytuacją sprzed 5 lat osoby badane deklarowały jednak częściej pogorszenie zarówno osobistej sytuacji materialnej (35,1%), jak i sytuacji ogółu Polaków (46,9%) niż polepszenie warunków ekonomicznych (odpowiednio 28,7% i 22,4%). Wskazuje to na sytuację, w której odczuwane pogorszenie własnej sytuacji ekonomicznej nie jest bardzo silne i stoi w kontraście do ogólnego przekonania, że Polakom żyje się gorzej. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi na pytania o sytuację materialną prezentuje wykres 2.

Wykres 2. Rozkłady odpowiedzi na pytania o sytuację materialną oraz grupową i osobistą relatywną deprivację.

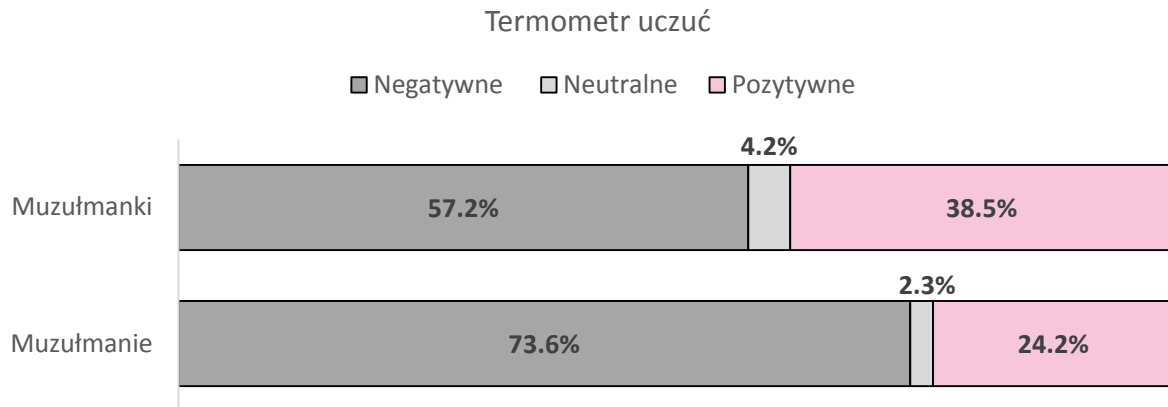
Wyniki

Omawianie wyników badania rozpocznę od określenia poziomu poszczególnych zmiennych w badaniu (tj. postaw wobec muzułmanów, postrzegania islamu, postaw wobec mowy nienawiści, zmiennych światopoglądowych, nasilenia kontaktu z muzułmanami oraz korzystania z mediów) oraz ich związków ze zmiennymi demograficznymi. Następnie omówię czynniki odpowiadające za kształtowanie się postaw wobec muzułmanów, związki pomiędzy korzystaniem z mediów a postawami oraz związki postaw wobec mowy nienawiści i nastawienia do muzułmanów.

Poziomy badanych zmiennych

Postawy wobec muzułmanów i muzułmanek

Osoby badane były generalnie nieprzyjaźnie nastawione zarówno wobec muzułmanów ($M = 33,72$; $SD = 25,5$) jak i muzułmanek ($M = 41,99$; $SD = 26,45$). Średnie wartości Termometru Uczuć w przypadku nastawienia do obu grup znajdowały się istotnie poniżej średniej wartości skali (oznaczającej uczucia neutralne), co wskazuje na przewagę chłodnych, nieprzychylnych uczuć wobec muzułmanów i muzułmanek w Polsce. Zdecydowana większość Polaków deklarowała negatywne, a nie pozytywne uczucia (por. wykres 3). Jednocześnie, stosunek wobec muzułmanek był istotnie bardziej pozytywny niż wobec muzułmanów ($t(710) = -12,31$; $p < 0,001$).

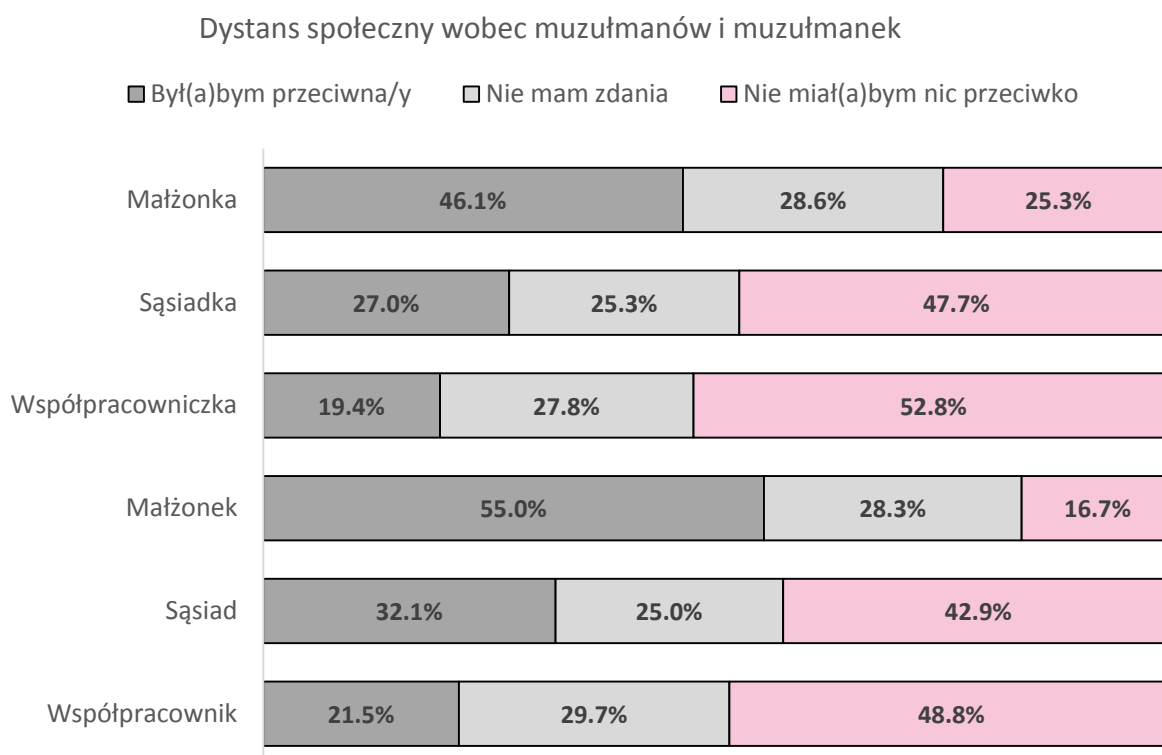

Wykres 3. Temperatura uczuć żywionych wobec muzułmanów i muzułmank. Uczucia negatywne oznaczają odpowiedzi poniżej środka skali (0-49), uczucia pozytywne odpowiedzi powyżej środka skali (51-100), a odpowiedzi neutralne środek skali (50).

Im starsze były osoby badane tym ich uczucia wobec muzułmanów ($r = 0,13$; $p = 0,001$) i muzułmank ($r = 0,10$; $p = 0,011$) były bardziej pozytywne. Kobiety deklarowały też nieco bardziej pozytywny stosunek wobec muzułmank ($p = 0,11$; $p = 0,008$) niż mężczyźni. Związki zmiennych demograficznych z uczuciami żywionymi wobec muzułmanów i muzułmank były jednak raczej słabe (co oznacza, że Polacy ogólnie przejawiają negatywne postawy wobec nich niezależnie od wieku, płci, wykształcenia czy miejsca zamieszkania).

Dystans społeczny wobec muzułmank okazał się istotnie niższy niż wobec muzułmanów w przypadku wszystkich trzech zadawanych pytań (dotyczących pracy w tej samej firmie, mieszkania w tym samym sąsiedztwie i małżeństwa z członkiem rodziny). Muzułmanki były widziane jako bardziej akceptowalne w roli współpracowniczek ($M = -0.49$; $SD = 1,26$) i sąsiadek ($M = -0.30$; $SD = 1,31$) niż muzułmanie (odpowiednio $M = -0.38$; $SD = 1,27$ i $M = -0.13$; $SD = 1,34$). Warto zauważyć, że w tych dwóch przypadkach dystans społeczny zarówno wobec muzułmank, jak i muzułmanów znajdował się poniżej środka skali, co pokazuje, że osoby badane deklarowały raczej brak sprzeciwu wobec takich form obecności muzułmanów i muzułmank w ich otoczeniu społecznym. W przypadku pytania o małżeństwo członka rodziny z muzułmaninem lub muzułmanką ten wzór się jednak odwraca – okazuje się, że Polacy są niechętnie nastawieni do takich mariaży (średnie wartości odpowiedzi znajdują się istotnie powyżej środka skali, co wskazuje na opór wobec małżeństwa członka rodziny z wyznawcą [$M = -0.38$; $SD = 1,27$] lub wyznawczynią islamu [$M = -0.38$; $SD = 1,27$]). Połączenie negatywnych i pozytywnych odpowiedzi na pytania o dystans społeczny pozwala porównać procentowy

udział osób, które byłyby skłonne zaakceptować (lub nie) muzułmanów i muzułmanki w różnych rolach w swoim otoczeniu społecznym. Okazuje się, że w zależności od pytania między 19.5% a 55% badanych Polaków i Polek twierdzi, że sprzeciwiłoby się gdyby muzułmanie znaleźli się w ich otoczeniu. Szczegółowe wyniki przedstawia wykres 4.

Wykres 4. Dystans społeczny wobec muzułmanów i muzułmanek.

Kobiety wykazywały mniejszy dystans społeczny niż mężczyźni zarówno wobec muzułmanów, jak i muzułmanek w miejscu pracy (dystans wobec muzułmanów $M_K = -0,54$; $M_M = -0,21$, wobec muzułmanek $M_K = -0,65$; $M_M = -0,30$) oraz w sąsiedztwie (dystans wobec muzułmanów $M_K = -0,28$; $M_M = -0,03$; wobec muzułmanek: $M_K = -0,43$; $M_M = -0,15$). Nie było jednak różnic między kobietami i mężczyznami w zakresie akceptacji dla małżeństwa członka rodziny z muzułmaninem ($M_K = 0,64$; $M_M = 0,76$) lub muzułmanką ($M_K = 0,35$; $M_M = 0,41$).

Zarówno wiek, jak i poziom wykształcenia wiązały się z mniejszym dystansem wobec muzułmanów i muzułmanek. Osoby starsze przejawiały mniejszy dystans wobec potencjalnych współpracowników (korelacje wieku i tego rodzaju dystansu społecznego wobec muzułmanów: $r = -0,16$; $p < 0,001$ oraz wobec muzułmanek: $r = -0,12$; $p = 0,002$) oraz wobec potencjalnych sąsiadów wyznających islam (korelacje wieku i tego rodzaju dystansu

społecznego: wobec muzułmanów: $r = -0,17$; $p < 0,001$ oraz wobec muzułmanek: $r = -0,10$; $p = 0,005$). Korelacje wieku i postaw wobec małżeństwa z muzułmaninem/muzułmanką nie były istotne. Poziom wykształcenia okazał się korelować istotnie jedynie z akceptacją muzułmanów ($\rho = -0,09$; $p = 0,023$) i muzułmanek ($\rho = -0,08$; $p < 0,029$) w miejscu pracy.

Postrzeganie islamu

Podobnie jak w badaniu OBOP z 2001r. zapytaliśmy uczestników badania o cztery skojarzenia ze słowem „islam”. W sumie osoby badane podały 2186 skojarzeń. Najczęstszymi skojarzeniami ze słowem islam były: „religia” (do tej kategorii wliczyliśmy też słowa takie jak „wyznanie” i „wiara”), wskazana 498 razy, „terroryzm”, wskazany 230 razy oraz „Arabowie” wskazani 100 razy. Czternaście najczęstszych (wskazanych przez więcej niż 1% uczestników badania) skojarzeń prezentuje tabela 1.

Tabela 1

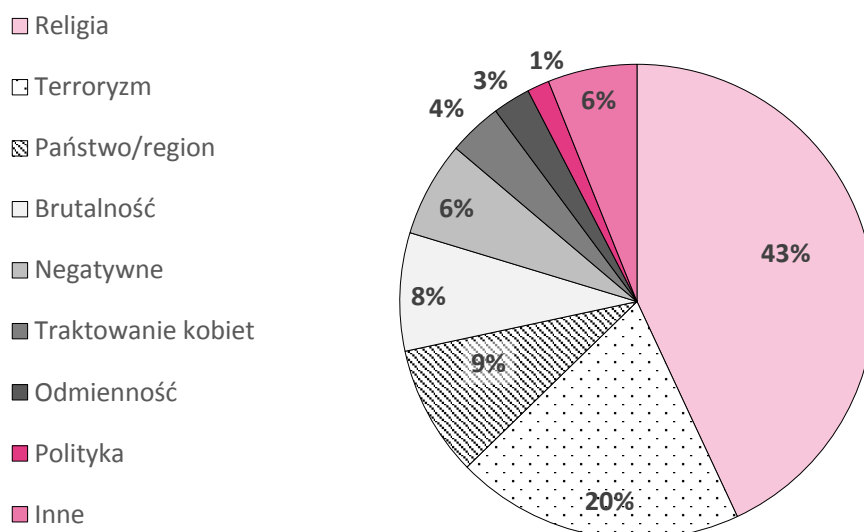
Najczęstsze skojarzenia osób badanych ze słowem „islam”.

Skojarzenie	Liczba wskazań	% wszystkich wskazań
Religia (wiara, wyznanie)	498	22.8%
Terroryzm (terrorysta)	230	10.5%
Arabowie (Arab, Arabia)	100	4.6%
Koran	72	3.3%
Muzułmanie (muzułmanin)	68	3.1%
Fanatyzm (fanatyk, fanatycy)	68	3.1%
Allah	60	2.7%
Wojna	60	2.7%
Mahomet	54	2.5%
Meczet	41	1.9%
Burka (zasłona, hidżab)	40	1.8%
Jihad (dżihad)	38	1.7%
Zamach	37	1.7%
Przemoc	23	1.1%

Analiza treści skojarzeń pozwoliła także na wyodrębnienie kilku szerszych ich kategorii dobrze odzwierciedlających to w jaki sposób osoby badane myślą o islamie (por. wykres 5):

(1) Skojarzenia związane z religią – np. „religia”, „wiara”, „Allah”, „Mahomet”, „minaret”, „ramadan” – w sumie w tej kategorii znalazło się 941 skojarzeń

- (2) Skojarzenia związane z terroryzmem – np. „dżihad”, „zamach”, „bomba”, „al kaida” [sic!], „bin Laden” – w tej kategorii znalazło się 382 skojarzenia
- (3) Skojarzenia z konkretnymi narodowościami, regionami świata – np. „Arabowie”, „Azja”, „Bliski Wschód”, „Egipt” – w tej kategorii znalazło się 199 skojarzeń
- (4) Skojarzenia związane z brutalnością, agresją, przemocą – np. „przemoc”, „konflikt”, „broń”, „ścinanie głów”, „mordercy” – w tej kategorii znalazło się 180 skojarzeń
- 5) Negatywne, czasem wręcz obraźliwe skojarzenia – np. „zacofanie”, „zło”, „obłuda”, „nienawiść” (celowo nie przytaczam określeń obraźliwych) – w tej kategorii znalazły się 142 skojarzenia
- 6) Skojarzenia związane z traktowaniem kobiet w islamie – np. „zakrywanie twarzy u kobiet”, „burka”, „brak praw dla kobiet” – w tej kategorii znalazło się 80 skojarzeń
- 7) Skojarzenia związane z odmiennością kulturową, obyczajową – np. „inne obyczaje”, „inny język”, „szariat”, „kultura” – w tej kategorii znalazło się 56 skojarzeń
- 8) Skojarzenia powiązane z sytuacją polityczną – np. „imigranci”, „państwo”, „uchodźcy” – w tej kategorii znalazły się 33 skojarzenia
- 9) Inne – trudne do sklasyfikowania – np. „nie mój świat”, „turystyka”, „kebab”, „dystans”, „propaganda”, „dyscyplina” lub beztreściowe – np. „nie wiem”, „z niczym” – w tej kategorii znalazły się 133 skojarzenia.

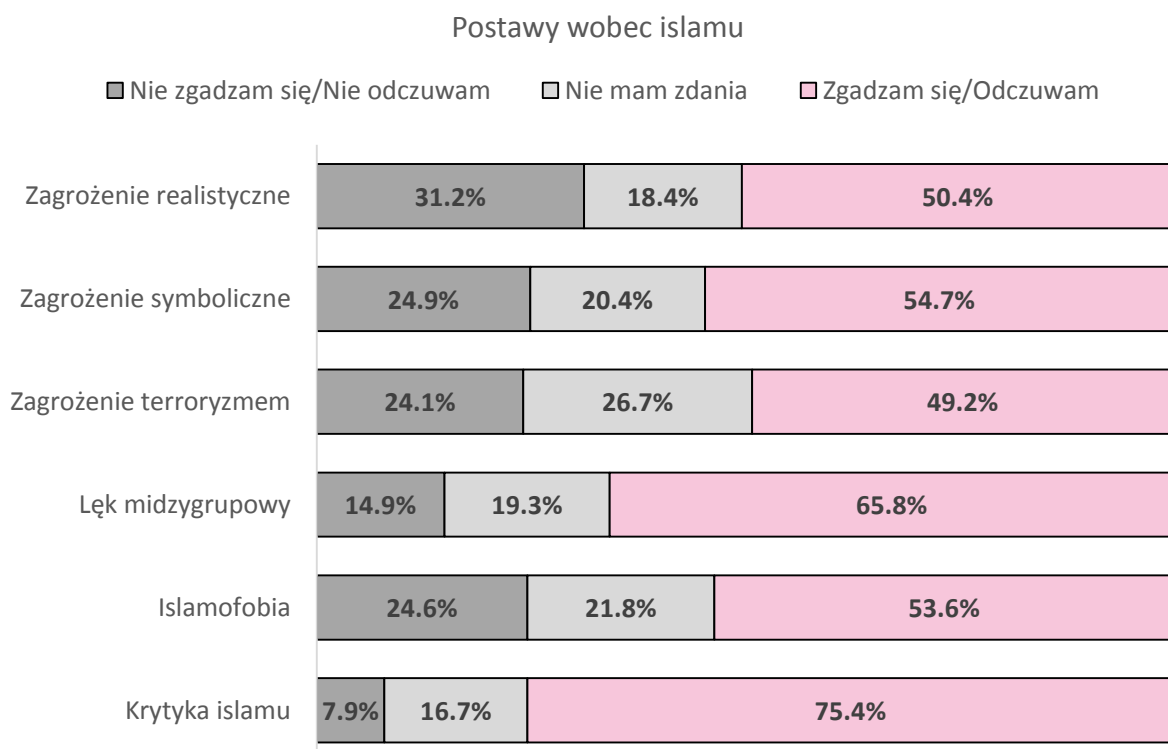

Wykres 5. Procentowy udział poszczególnych kategorii skojarzeń ze słowem „islam”.

Poczucie zagrożenia i postawy wobec islamu

Uczestnicy badania zostali zapytani o to na ile czują się zagrożeni ze strony muzułmanów. Pytania dotyczyły zagrożenia realistycznego (tj. powiązanego z rywalizacją o ograniczone zasoby, np. miejsca pracy), symbolicznego (tj. przekonania, że muzułmanie mogą stanowić zagrożenie dla polskiej tradycji i kultury) oraz zagrożenia terroryzmem. Wszystkie trzy rodzaje zagrożenia były odczuwane z niemal identycznym nasileniem, a ich średnie poziomy były istotnie powyżej neutralnego punktu wykorzystywanej skali odpowiedzi ($M_{\text{real}} = 0,31$; $SD = 1,09$; $M_{\text{symb}} = 0,36$; $SD = 0,98$; $M_{\text{terror}} = 0,35$; $SD = 1,00$). Badani Polacy czuli się zagrożeni we wszystkich trzech sferach. Analiza częstości udzielanych odpowiedzi pokazuje, że między 49% a 54,9% ankietowanych deklaroowało odczuwanie różnych typów zagrożenia (por. wykres 6).

Im starsze były osoby badane tym mniej deklarowały zagrożenia realistycznego ($r = -0,17$; $p < 0,001$) i symbolicznego ($r = -0,19$; $p < 0,001$). Osoby o wyższym poziomie wykształcenia deklarowały mniej zagrożenia symbolicznego ($r = -0,12$; $p = 0,002$) i nieco niższy poziom zagrożenia terroryzmem ($r = -0,10$; $p = 0,01$).

Wykres 6. Poziomy odczuwanego zagrożenia ze strony muzułmanów i poparcie dla różnych postaw wobec islamu (islamofobia vs. racjonalna krytyka). Wykres przedstawia procentowy udział osób które zgadzają się lub nie z twierdzeniami dotyczącymi poszczególnych kwestii.

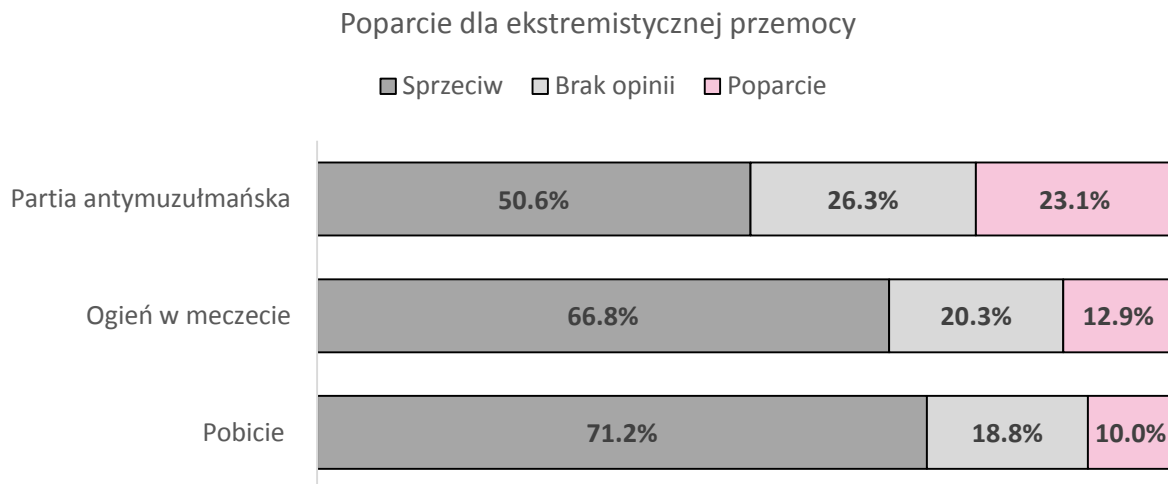
Osoby badane deklarowały dosyć wysoki poziom lęku międzygrupowego ($M = 0,71$; $SD = 0,97$), istotnie powyżej neutralnego punktu skali. Oznacza to, że badani Polacy są przekonani, że jeśli mieliby się znaleźć w towarzystwie muzułmanów odczuwaliby z tego powodu dyskomfort. Ponad 65% uczestników badania deklarowało, że odczuwałoby dyskomfort w kontakcie z muzułmanami, podczas gdy jedynie niecałe 15% twierdziło, że nie odczuwałoby go (por. wykres 6). Osoby starsze deklarowały nieco niższy poziom lęku międzygrupowego ($r = 0,11$; $p = 0,002$) niż osoby młodsze. Pozostałe zmienne demograficzne nie wiązały się z odczuwanym lękiem międzygrupowym.

W badaniu zapytaliśmy również o dwa rodzaje postaw wobec muzułmanów i islamu – tj. o przekonania islamofobiczne (uprzedzenia wobec islamu) oraz o negatywne przekonania na temat islamu nie mające znamion islamofobii (tj. o racjonalną krytykę islamu). Osoby badane deklarowały istotnie wyższy poziom krytyki islamu ($M = 0,86$; $SD = 0,36$) niż islamofobii ($M = 0,36$; $SD = 1,00$). Ponad połowa badanej próby zgadzała się z twierdzeniami o charakterze islamofobicznym, a blisko trzy czwarte uczestników badania zgadzało się z twierdzeniami o charakterze racjonalnej krytyki islamu (zob. wykres 6). To pokazuje, że uczestnicy badania w dość znacznym stopniu podzielali przekonania islamofobiczne, ale jednocześnie byli skłonni do krytyki islamu opartej na bardziej racjonalnych podstawach. Oba rodzaje negatywnych postaw były ze sobą powiązane – im bardziej badani podzielali przekonania islamofobiczne, tym silniej krytykowali islam w racjonalny sposób ($r = 0,18$; $p < 0,001$). Wiek korelował negatywnie z przejawianiem postaw islamofobicznych ($r = 0,11$; $p = 0,003$) – im starsi byli badani, tym mniejsze było nasilenie islamofobii. Z kolei racjonalna krytyka islamu była pozytywnie powiązana z wiekiem ($r = 0,22$; $p < 0,001$) oraz z wielkością miejscowości zamieszkania i wykształceniem – osoby z większych miejscowości ($\rho = 0,09$; $p = 0,021$) i lepiej wykształcone ($\rho = 0,14$; $p < 0,001$) przejawiały wyższy poziom racjonalnej krytyki islamu (ale nie różniły się od innych poziomem islamofobii).

Poparcie ekstremistycznej przemocy

Ostatnim elementem diagnozy postaw wobec islamu były trzy pytania dotyczące popierania zachowań ekstremistycznych (tj. istnienia partii nawołujących do wypędzenia muzułmanów, podpalenia meczetu, pobicia ze względu na wyznanie muzułmańskie). W debacie publicznej, ale także w przestrzeni społecznej często można zetknąć się z nawoływaniem do antymuzułmańskiej przemocy, dlatego byliśmy zainteresowani tym, na ile Polacy popierają

tego typu działania. Zgodnie z przewidywaniami, badani Polacy wykazywali ogólnie raczej sprzeciw niż poparcie dla zachowań przemocowych wymierzonych w muzułmanów (por. wykres 7). Największy sprzeciw badanych wzbudzała bezpośrednia przemoc fizyczna (ponad 70% ankietowanych wyrażało wobec niej sprzeciw), nieco mniejszy podpalenie miejsca kultu (sprzeciw 66,8%), a najmniejszy nawoływanie do wypędzenia muzułmanów z Polski (sprzeciw połowy badanych).

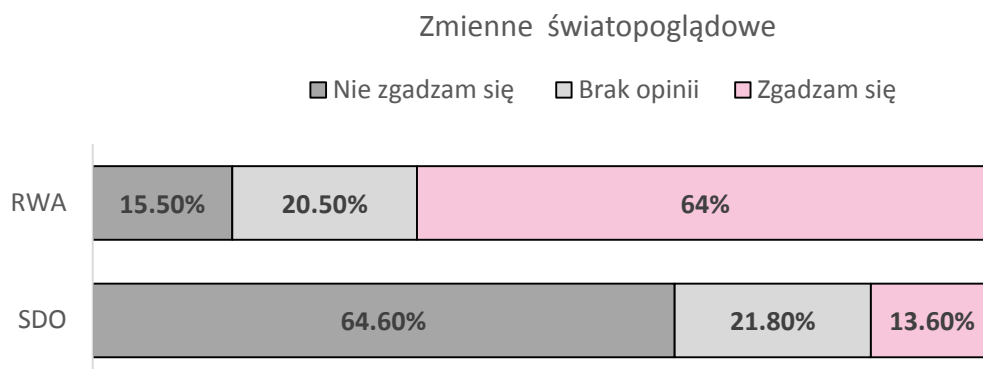
Wykres 7. Poparcie dla ekstremistycznej przemocy antymuzułmańskiej.

Wiek wiązał się pozytywnie ze sprzeciwem wobec ekstremistycznej przemocy – osoby starsze były jej bardziej przeciwnie ($r = 0.24$; $p < 0,001$). Osoby lepiej wykształcone ($p = 0.11$; $p = 0,005$) oraz kobiety ($p = 0.13$; $p = 0,001$) również wyrażały większy sprzeciw wobec ekstremizmu.

Zmienne światopoglądowe

W badaniu analizowaliśmy dwie zmienne światopoglądowe istotnie powiązane z poziomem uprzedzeń – orientację na dominację społeczną (SDO) oraz prawicowy autorytaryzm (RWA). Orientacja na dominację społeczną była mierzona za pomocą pięciu, a prawicowy autorytaryzm sześciu pytań. Osoby badane wykazywały znacznie niższy poziom SDO ($M = -0,55$; $SD = 0,73$) niż RWA ($M = 0,41$; $SD = 0,69$). Podczas gdy ponad 60% uczestników badania nie zgadzało się z twierdzeniami popierającymi hierarchię społeczną, bardzo podobny procent

zgadzał się z tymi, które wyrażały poparcie dla tradycyjnych wartości i konieczności podporządkowania się silnej władzy (por. wykres 8).

Wykres 8. Poparcie dla orientacji na dominację społeczną (SDO) i prawicowego autorytaryzmu (RWA) w badanej próbie).

Prawicowy autorytaryzm pozytywnie wiązał się z wiekiem osób badanych ($r = 0,18$; $p < 0,001$), a orientacja na dominację społeczną wykazała negatywną korelację ($r = -0,29$; $p < 0,001$). Im starsze były osoby badane tym wyższy był ich poziom RWA i niższy poziom SDO.

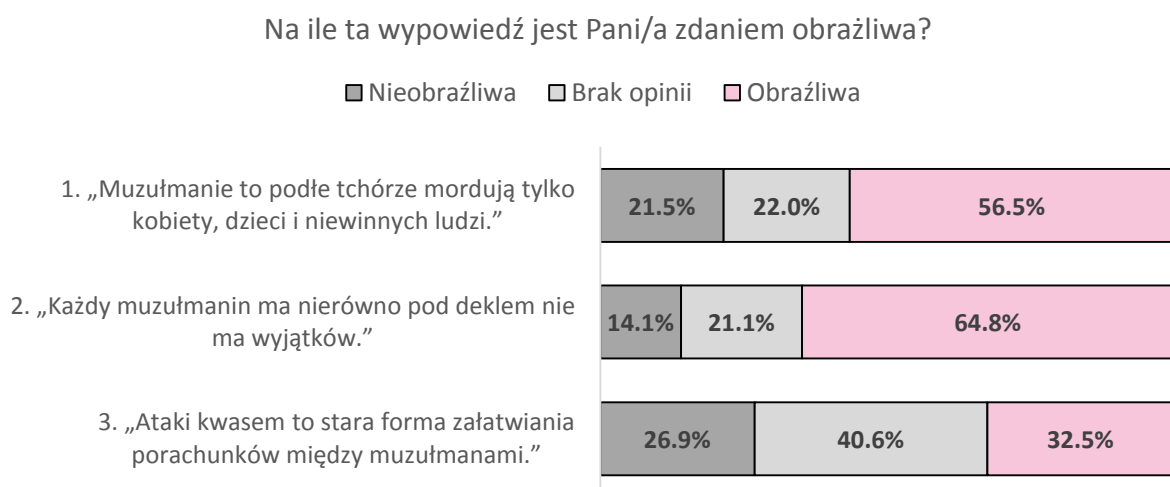
Stosunek do mowy nienawiści wobec muzułmanów

Mowa nienawiści stanowi istotny czynnik wpływający na dobrostan grup mniejszościowych. Badania pokazują, że w grupach będących obiektami mowy nienawiści odnotowuje się wyższe wskaźniki samobójstw (Mullen, Smytha, 2004). Mowa nienawiści może się też przyczyniać do zwiększania dystansu społecznego wobec grup, które padają jej ofiarami (Leader, Mullen, Rice, 2009). Uczestnicy omawianego badania oceniali trzy przykłady antymuzułmańskiej mowy nienawiści pod względem obraźliwości, a także wyrażali swoje preferencje odnośnie tego czy dany rodzaj wypowiedzi powinien być zakazany.

Ponad połowa uczestników badania uznała wypowiedzi „Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi.” oraz „Każdy muzułmanin ma nierówno pod dekle nie ma wyjątków.” za obraźliwe (por wykres 9), podczas gdy wypowiedź „Ataki kwasem to stara forma załatwiania porachunków między muzułmanami.” została uznana za obraźliwą jedynie przez niecałą jedną trzecią ankietowanych. Podobnie kształtowały się opinie

o potrzebie zakazania wypowiedzi takich jak te wymienione w badaniu. Nieco ponad jedna trzecia badanych uznała, że powinno się zakazać wypowiedzi podobnych do wypowiedzi 3. (choć niemal tyle samo badanych uznało, że takie wypowiedzi powinny być dozwolone lub nie miało opinii na ten temat). Ponad połowa badanych uznała, że pozostałe dwie wypowiedzi powinny być zakazane (por. wykres 10).

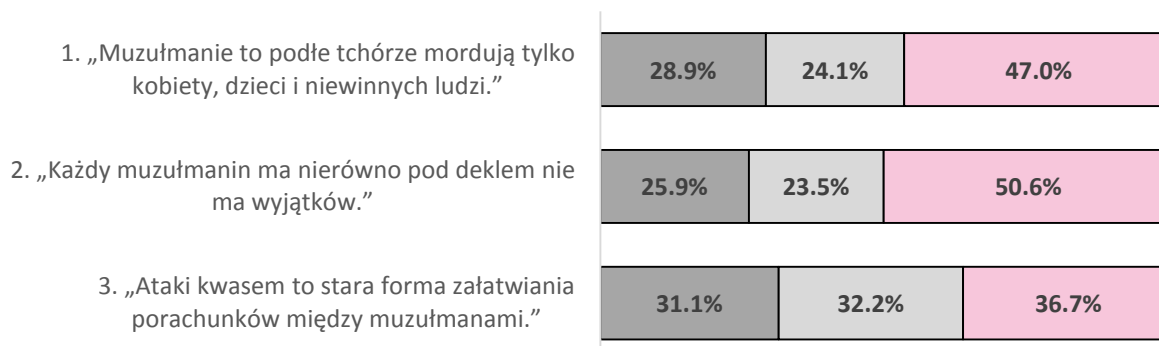
Aby sprawdzić związki pomiędzy zmiennymi demograficznymi a oceną obraźliwości wypowiedzi, obliczono średnią wartość obraźliwości dla wszystkich trzech wypowiedzi, a następnie przeanalizowany związki tego wskaźnika ze zmiennymi demograficznymi. Kobiety ($p = 0,08$; $p = 0,04$), osoby starsze ($r = 0,19$; $p < 0,001$), osoby z większych miejscowości ($p = 0,08$; $p = 0,03$) oraz lepiej wykształcone ($p = 0,10$; $p < 0,10$) uznawały prezentowane wypowiedzi za bardziej obraźliwe. Kobiety ($p = 0,17$; $p < 0,001$) oraz osoby starsze ($r = 0,26$; $p < 0,001$) były też bardziej skłonne popierać zakazywanie wypowiedzi takich jak te prezentowane w badaniu.

Wykres 9. Ocena obraźliwości wypowiedzi o charakterze mowy nienawiści.

Czy ta wypowiedź powinna być zakazana?

■ Dozwolenie □ Brak opinii ■ Zakazanie

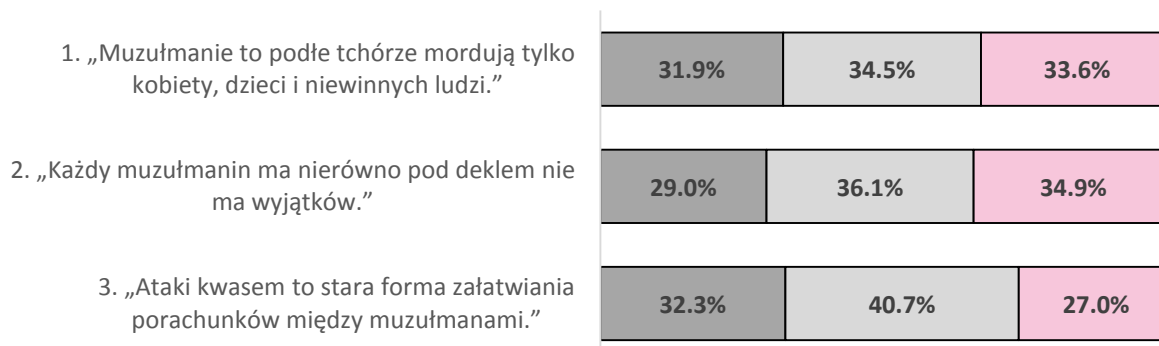

Wykres 10. Ocena konieczności zakazania wypowiedzi o charakterze mowy nienawiści.

Osoby badane deklarowały raczej niewielką gotowość do aktywnego przeciwstawiania się mowie nienawiści. Jedynie około jedna trzecia badanych (por. wykres 11) twierdziła, że podjęłaby jakiegokolwiek działania przeciwko wypowiedziom podobnym do tych przedstawionych w badaniu. Kobiety ($p = 0,09$; $p < 0,02$) deklarowały nieco większą chęć aktywnego przeciwstawiania się mowie nienawiści niż mężczyźni. Chęć działania zwiększała się również istotnie wraz z wiekiem osób badanych ($r = 0,25$; $p < 0,001$).

Czy podjęłaby/podjąby Pan/i działanie przeciw takim wypowiedziom?

■ Nie □ Brak opinii ■ Tak

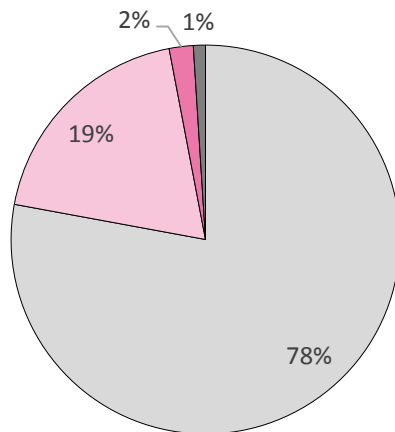
Wykres 11. Gotowość aktywnego przeciwstawiania się mowie nienawiści.

Kontakt z muzułmanami

Ponieważ kontakt międzygrupowy jest jedną z najlepiej przebadanych i uznanych za jedną z bardziej skutecznych metod redukcji uprzedzeń międzygrupowych, w badaniu sprawdzaliśmy czy osoby badane znają osobiście wyznawców islamu oraz czy ich bliscie osoby znają kogoś takiego (jest to tzw. kontakt rozszerzony). Okazało się, że zdecydowana większość badanych osób nie znała żadnego muzułmanina ani muzułmanki (78%), a także twierdziła, że ich bliscy nie znają żadnej osoby wyznającej islam (64%; por. wykresy 12 i 13).

Czy zna Pan/i osobiście jakiegoś muzułmanina/kę?

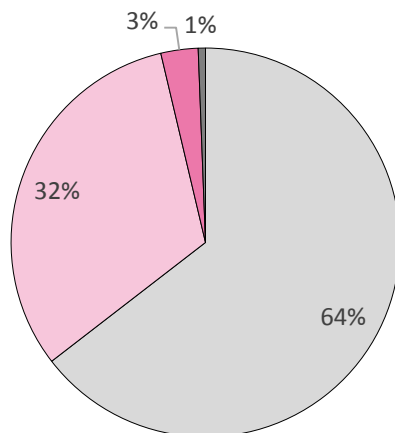
□ Nie, nie znam □ Tak, kilku/a □ Tak, wielu/e □ Tak, bardzo wielu

Wykres 12. Kontakt bezpośredni z muzułmanami.

Czy Pani bliscy znają jakiegoś muzułmanina/kę?

□ Nie, nie zna □ Tak, kilku/a □ Tak, wielu/e □ Tak, bardzo wielu

Wykres 13. Kontakt rozszerzony z muzułmanami.

Wykształcenie korelowało pozytywnie zarówno z nasileniem kontaktu bezpośredniego ($r = 0,11$; $p = 0,005$), jak i rozszerzonego ($r = 0,15$; $p < 0,001$). Im uczestnicy badania byli lepiej wykształceni tym więcej deklarowali międzygrupowego kontaktu.

Korzystanie z mediów

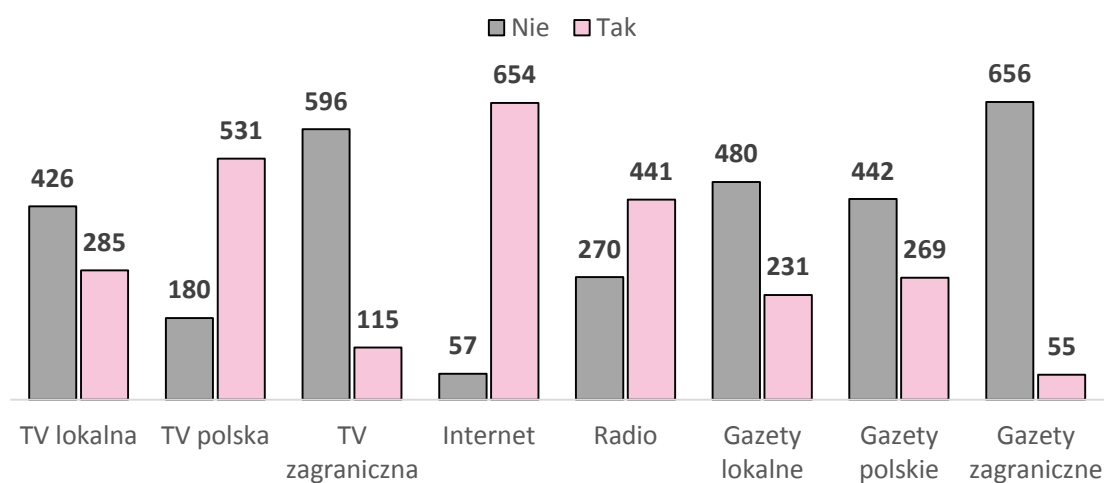
Korzystanie z mediów może wiązać się z postawami wobec mniejszości. Dlatego zapytaliśmy osoby badane o to z jakich źródeł informacji korzystają, a także o to ile czasu dziennie poświęcają na oglądanie telewizji i korzystanie z Internetu, i z jakich kanałów telewizyjnych/internetowych źródeł wiadomości korzystają.

Uczestnicy badania deklarowali, że średnio w ciągu dnia korzystają z Internetu przez 4 godziny i 15 minut ($M = 4,27$; $SD = 2,64$), a z telewizji przez 2 godziny i 40 minut ($M = 2,66$; $SD = 1,99$). Płeć słabo, ale istotnie, korelowała z korzystaniem z Internetu – kobiety korzystały z niego nieco mniej niż mężczyźni ($\rho = -0,09$; $p = 0,02$). Im starsze były osoby badane tym rzadziej korzystały z Internetu ($r = -0,14$; $p < 0,001$) i tym więcej oglądały telewizji ($r = 0,12$; $p = 0,001$). Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia spadała intensywność oglądania telewizji ($\rho = -0,10$; $p = 0,007$).

Najczęściej wykorzystywanym źródłem wiadomości był wśród osób badanych Internet (co nie dziwi, biorąc pod uwagę, że badana próba była próbą internetową). Na kolejnych miejscach pod względem częstości korzystania uplasowały się telewizja polska, radio oraz telewizja lokalna. Uczestnicy badania deklarowali, że najrzadziej korzystają z zagranicznych źródeł wiadomości – zarówno telewizji, jak i gazet. Szczegółowe wyniki prezentuje wykres 14.

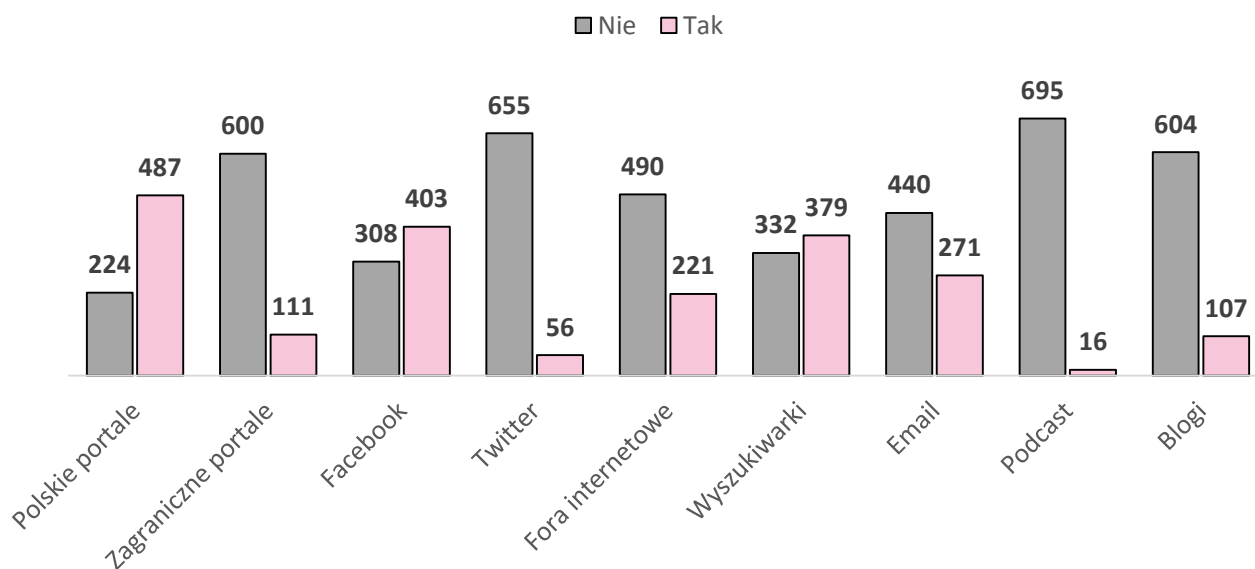
W obrębie źródeł internetowych, badani najczęściej korzystali z polskich portali informacyjnych, Facebooka i wyszukiwarek. Najrzadziej czerpali zaś wiadomości z podcastów, Twittera i blogów (por. wykres 15).

Czy korzysta Pan/i z następujących źródeł wiadomości?

Wykres 14. Liczba osób deklarujących korzystanie (i niekorzystanie) z różnych źródeł wiadomości.

Czy korzysta Pan/i z tych internetowych źródeł wiadomości?

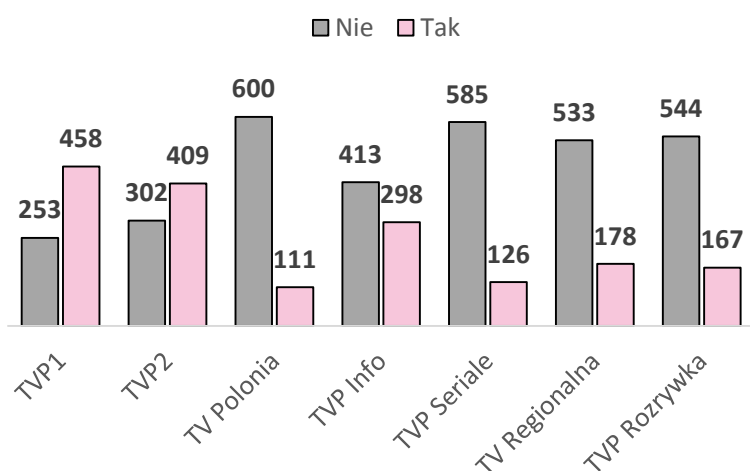

Wykres 15. Liczba osób deklarujących korzystanie (i niekorzystanie) z różnych źródeł wiadomości w Internecie.

Zapytaliśmy osoby badane również o to które z 20 najpopularniejszych stacji telewizyjnych oglądają. Czterema stacjami telewizyjnymi oglądanymi przez największą liczbę osób były TVN, Polsat, TVP1 i TVP2 (oglądane odpowiednio przez 72%, 65%, 64% i 57% badanej próby). Najmniejszą popularnością cieszyły się TV Polonia, TVN Style, TVP Seriele i Polsat Sport (oglądane odpowiednio przez 16%, 18%, 18% i 19% badanej próby). Popularność poszczególnych stacji publicznych prezentuje wykres 16a, a stacji prywatnych wykres 16b.

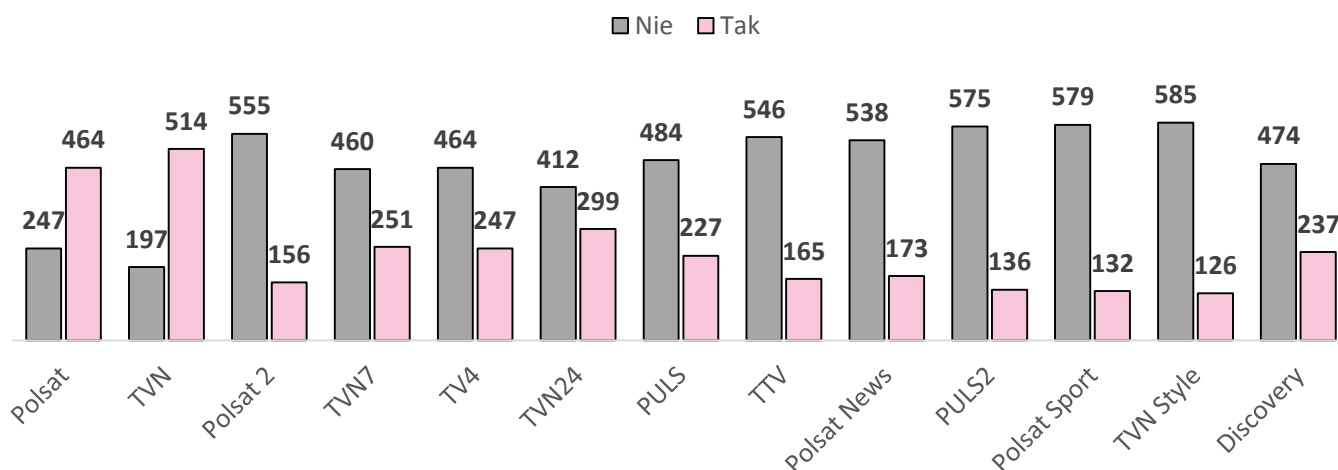
a)

Oglądanie telewizji publicznej

b)

Oglądanie telewizji prywatnej

Wykres 16a i b. Liczba osób deklarujących oglądanie poszczególnych publicznych (a) i prywatnych (b) stacji telewizyjnych.

Uwarunkowania postaw wobec muzułmanów

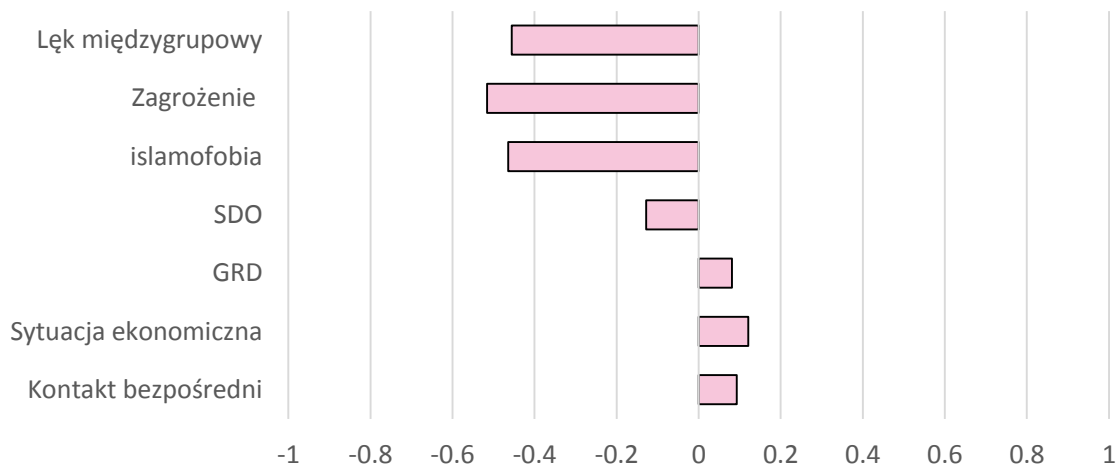
W tej części omówione zostaną najważniejsze związki pomiędzy postawami wobec muzułmanów i muzułmanek a postawami wobec islamu, poczuciem zagrożenia ze strony muzułmanów, oceną sytuacji ekonomicznej, kontaktem międzygrupowym, postawami wobec mowy nienawiści oraz korzystaniem z mediów

Zmienne związane z postawami wobec muzułmanów i muzułmanek

W celu przeanalizowania związków między zmiennymi opisującymi postrzeganie islamu, własną sytuację ekonomiczną oraz kontakt międzygrupowy a postawami wobec muzułmanów i muzułmanek przeprowadzono analizy korelacji. Aby uprościć nieco interpretację wyników (i ze względu na wysokie korelacje pomiędzy komponentami) trzy rodzaje zagrożenia – terrorystyczne, symboliczne i realistyczne – zostały połączone w jedną zmienną wyrażającą zgeneralizowane poczucie zagrożenia ze strony muzułmanów.

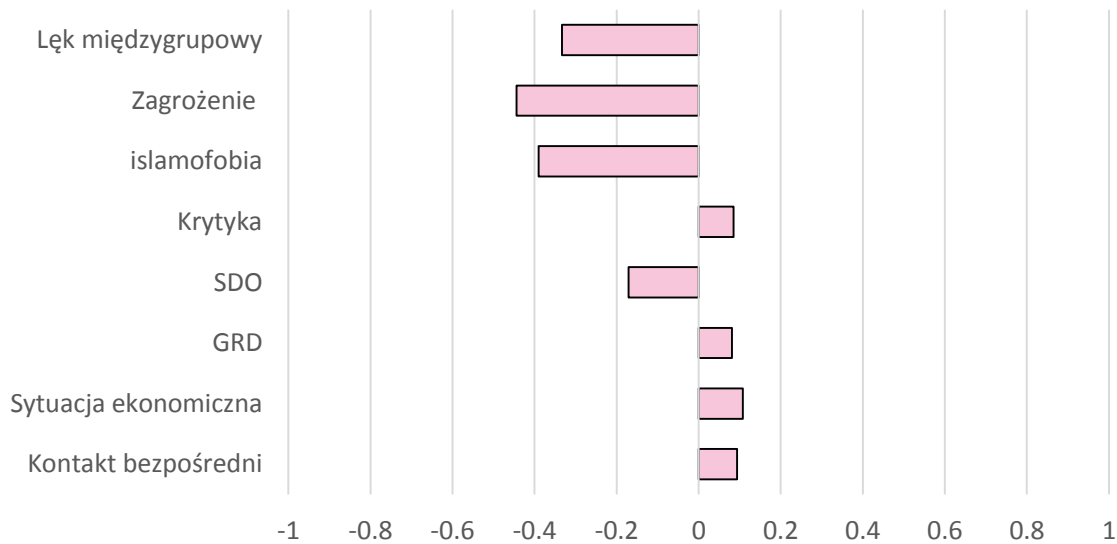
Uczucia wobec muzułmanów i muzułmanek, mierzone Termometrem Uczuć były silnie powiązane z odczuwanym ze strony muzułmanów zagrożeniem – realistycznym, symbolicznym, terrorystycznym oraz lękiem międzygrupowym – oraz z przekonaniami islamofobicznymi (wszystkie te zmienne wiązały się z bardziej negatywnymi uczuciami wobec muzułmanów i muzułmanek). Im lepiej osoby badane oceniały swoją własną oraz swojej grupy sytuację ekonomiczną, tym bardziej pozytywne były ich postawy wobec muzułmanów i muzułmanek, jednak związki te były znacznie słabsze niż w przypadku zmiennych mierzących poczucie zagrożenia. Orientacja na dominację społeczną (SDO) również (choć niezbyt silnie) wiązała się z bardziej negatywnymi uczuciami, znajomość z osobami wyznającymi islam korelowała z bardziej pozytywnymi postawami. Jedynie w przypadku uczuć wobec muzułmanek istotny (choć słaby) okazał się związek racjonalnej krytyki islamu z bardziej pozytywnymi uczuciami. Wyniki przedstawiają wykresy 17 i 18.

Uczucia wobec muzułmanów

Wykres 17. Korelacje uczuć wobec muzułmanów ze zmiennymi opisującymi poczucie zagrożenia ze strony muzułmanów, orientację na dominację społeczną (SDO), sytuację ekonomiczną respondenta (GRD = grupowa relatywna deprivacja) oraz kontakt międzygrupowy

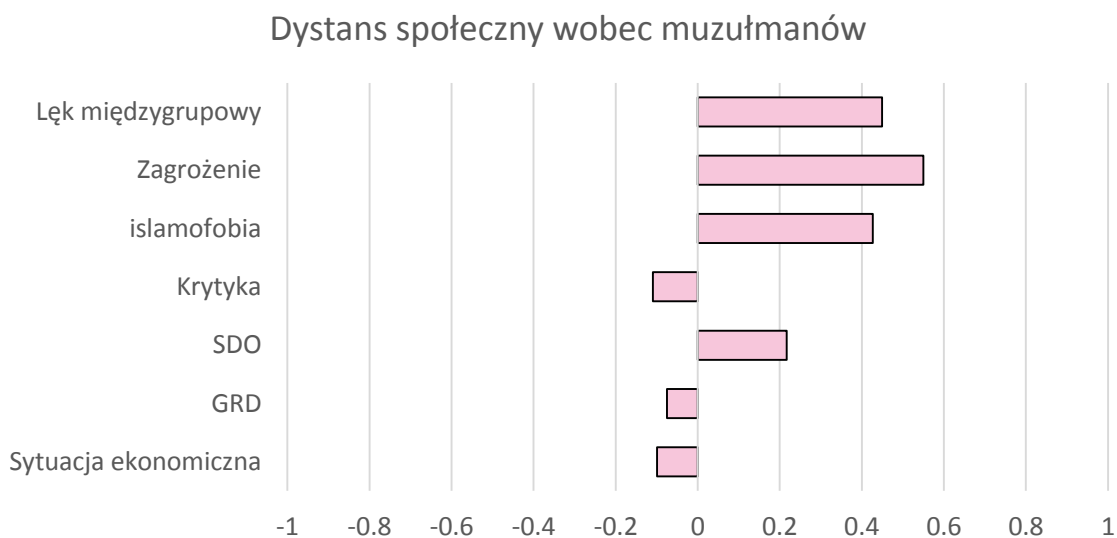
Uczucia wobec muzułmanek

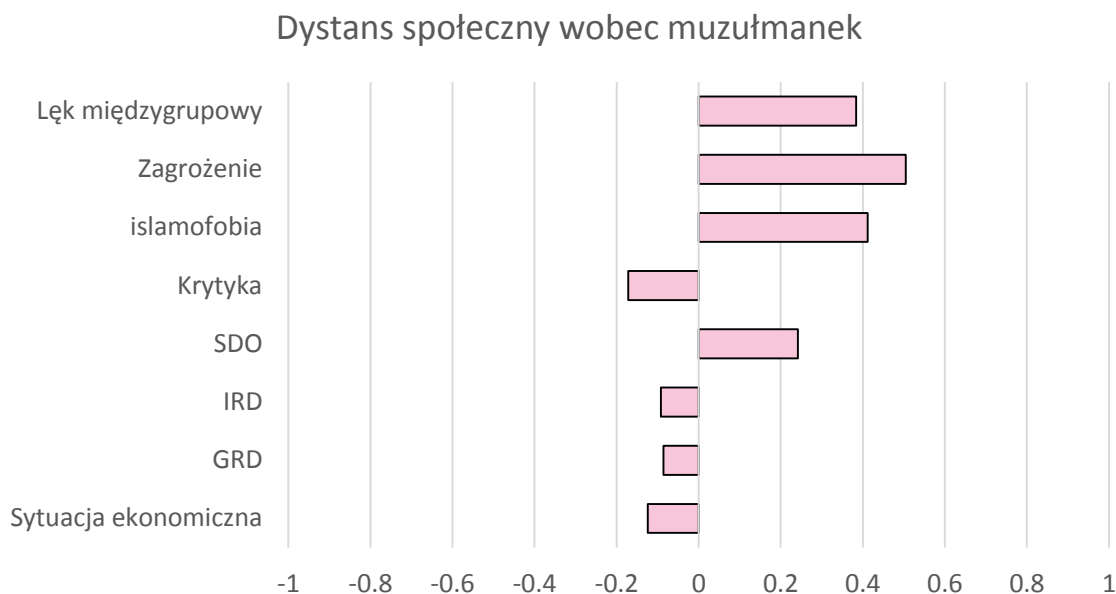
Wykres 18. Korelacje uczuć wobec muzułmanek ze zmiennymi opisującymi poczucie zagrożenia ze strony muzułmanów, orientację na dominację społeczną (SDO), sytuację ekonomiczną respondenta (GRD = grupowa relatywna deprivacja) oraz kontakt międzygrupowy

Wzór korelacji wyglądał bardzo podobnie w odniesieniu do dystansu społecznego wobec muzułmanów i muzułmanek. Im bardziej osoby badane odczuwały lęk międzygrupowy

i zagrożenie ze strony muzułmanów oraz im bardziej deklarowały przekonania islamofobiczne tym większy był ich dystans społeczny. Silniejsze przekonanie o potrzebie hierarchii społecznej również wiązało się z większym dystansem społecznym (choć związek ten był znacznie słabszy niż w przypadku poczucia zagrożenia, lęku i islamofobii). Słabe, ale istotne okazały się także negatywne korelacje pomiędzy dystansem społecznym, a oceną sytuacji ekonomicznej własnej i własnej grupy oraz racjonalną krytyką islamu – im bardziej osoby badane wyrażały racjonalną krytykę i im lepiej oceniały własną i swojej grupy sytuację ekonomiczną tym mniejszy był ich dystans społeczny (por. wykres 20 dla dystansu społecznego wobec muzułmanów oraz wykres 21 dla dystansu społecznego wobec muzułmanek).

Wykres 20. Korelacje dystansu społecznego wobec muzułmanów ze zmiennymi opisującymi poczucie zagrożenia ze strony muzułmanów, postawy wobec islamu i sytuację ekonomiczną respondenta.

Wykres 21. Korelacje dystansu społecznego wobec muzułmanek ze zmiennymi opisującymi poczucie zagrożenia ze strony muzułmanów, postawy wobec islamu i sytuację ekonomiczną respondenta.

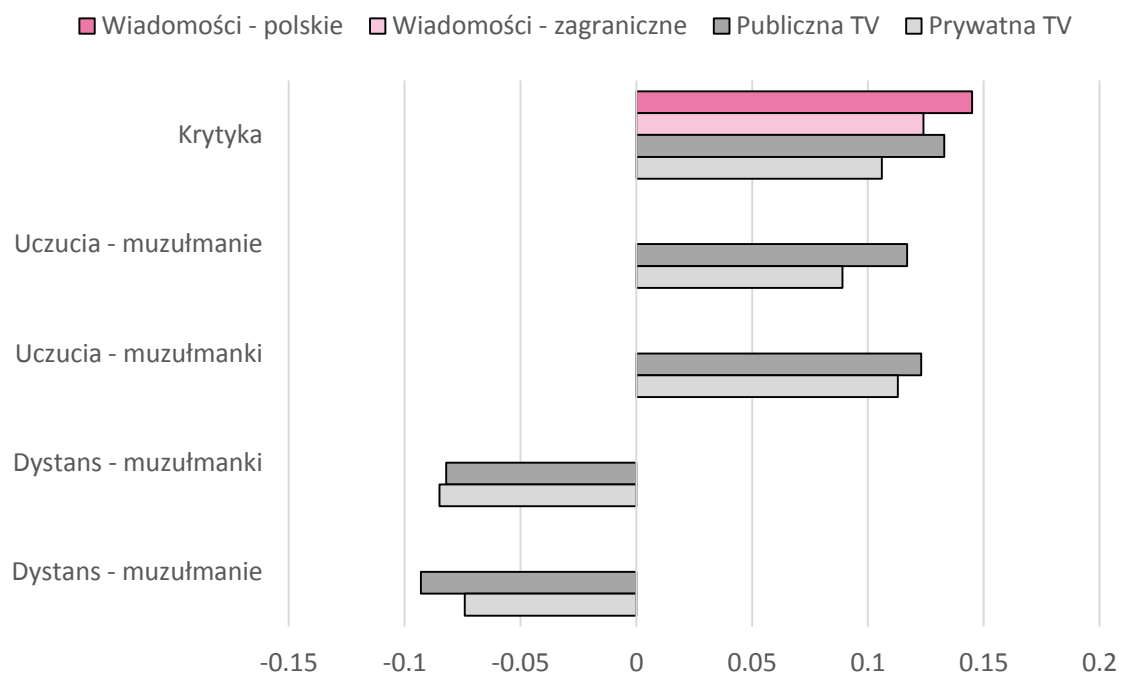
Związki korzystania z mediów i postaw wobec muzułmanów i muzułmanek

Niemieckie badania (Eyssel i in., 2015) pokazują, że oglądanie prywatnej telewizji (która charakteryzuje się większym niż telewizja publiczna nasileniem antymuzułmańskich treści) prowadziło do wzmacniania przekonań islamofobicznych, co z kolei zwrótnie zwiększało preferencję dla prywatnej telewizji. W omawianym badaniu chcieliśmy sprawdzić, czy w Polsce będzie można zaobserwować podobne efekty – tj. związek między preferencją prywatnej vs. publicznej telewizji a postawami wobec muzułmanów.

Analiza korelacji wykazała wyniki znacznie odbiegające od niemieckich. Po pierwsze korzystanie z różnych mediów oraz oglądanie publicznych vs. prywatnych stacji telewizyjnych nie miało w ogóle związku z poglądami o zabarwieniu islamofobicznym. Jedynym wyjątkiem w tym zakresie był słaby, ale istotny związek między bardziej intensywnym korzystaniem z zagranicznych źródeł informacji – tj. z telewizji ($\rho = 0,076$; $p = 0,042$) i portali informacyjnych ($\rho = 0,082$; $p = 0,029$) – z większym nasileniem postaw islamofobicznych (tych zmiennych nie uwzględniono na poniższym wykresie, gdyż stanowią one jedynie komponenty używanych w analizach zbiorczych wskaźników korzystania z mediów polskich, zagranicznych, publicznych i prywatnych).

W odniesieniu do racjonalnej krytyki islamu istotne i pozytywne okazały się jej związki z korzystaniem z polskich ($r = 0,15$; $p < 0,001$) i zagranicznych źródeł wiadomości ($r = 0,107$; $p = 0,004$) oraz z oglądaniem zarówno publicznej ($r = 0,131$; $p < 0,001$), jak i prywatnej telewizji ($r = 0,095$; $p = 0,011$). W przypadku wszystkich tych mediów większe nasilenie korzystania wiązało się z większym nasileniem racjonalnej krytyki islamu.

Oglądanie publicznej oraz prywatnej telewizji wiązało się także z uczuciami żywionymi wobec muzułmanów i dystansem społecznym wobec nich. Im więcej różnych prywatnych i publicznych stacji telewizyjnych oglądały osoby badane tym bardziej pozytywne były ich postawy wobec muzułmanów (co wyrażało się wyższymi wynikami Termometru Uczuć i mniejszym dystansem społecznym). Związki korzystania z mediów i postaw wobec islamu i muzułmanów prezentuje wykres 22.

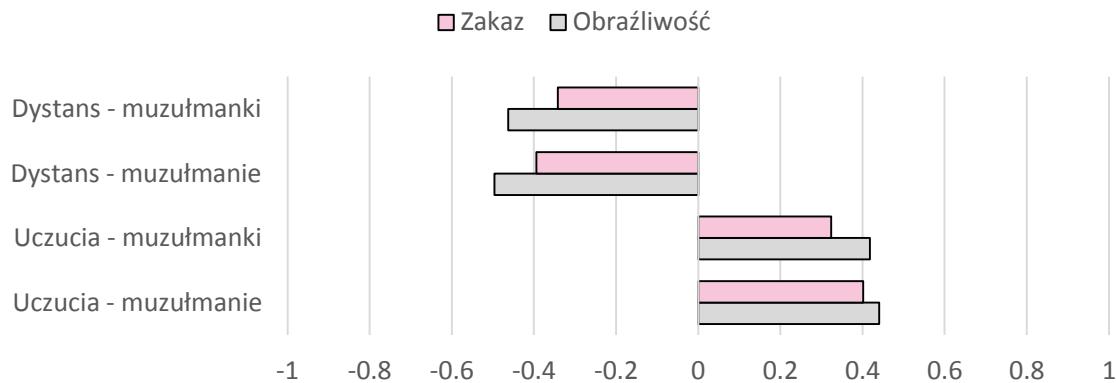

Wykres 22. Korelacje korzystania z mediów i racjonalnej krytyki islamu oraz postaw wobec muzułmanów i muzułmanek.

Mowa nienawiści a postawy wobec muzułmanów i muzułmanek

Ostatnim elementem przeprowadzonych analiz była analiza korelacji pomiędzy stosunkiem do antymuzułmańskiej mowy nienawiści a postawami wobec muzułmanów i muzułmanek. Zarówno w odniesieniu do uczuć żywionych wobec muzułmanów i muzułmanek, jak i w

przypadku dystansu społecznego wobec nich postrzeganie antymuzułmańskiej mowy nienawiści jako obraźliwej i deklarowanie, że powinna być ona zakazana wiązało się z bardziej pozytywnymi postawami. Szczegółowe wyniki prezentuje wykres 23.

Wykres 23. Korelacje między postrzeganiem mowy nienawiści (jej obraźliwością i opinią o tym czy powinna być zakazana) a postawami wobec muzułmanów i muzułmanki. Wszystkie korelacje są istotne na poziomie $p < 0,001$.

Podsumowanie

Przeprowadzone badanie wykazało, że badani Polacy i Polki są negatywnie nastawieni wobec muzułmanki i muzułmanów. Deklarują wobec nich chłodne, nieprzyjemne uczucia, przy czym uczucia te są nieco pozytywniejsze w odniesieniu do muzułmanki niż muzułmanów. Dystans społeczny wobec muzułmanów i muzułmanki również okazał się wysoki – między 21,5% a 55% uczestników badania deklaroowało sprzeciw wobec obecności muzułmanów, a między 19,4% a 46,1% sprzeciw wobec obecności muzułmanki w swym otoczeniu społecznym.

Osoby badane deklaroowały wysoki poziom odczuwanego ze strony muzułmanów zagrożenia. Dwie trzecie próby twierdziło, że czułoby się nieswojo w otoczeniu muzułmanów (tj. deklaroowało wysoki poziom lęku międzygrupowego). Ponad połowa badanej próby deklaroowała też, że muzułmanie zagrażają ekonomicznemu dobrobytowi Polski i Polaków (zagrożenie realistyczne), polskim wartościom (zagrożenie symboliczne) oraz, że czuje się zagrożona zamachami terrorystycznymi. Ponad połowa badanych osób zgadzała się z

islamofobicznymi twierdzeniami, a ponad trzy czwarte badanych zgadzało się z twierdzeniami o charakterze racjonalnej krytyki islamu. Blisko jedna czwarta uczestników deklarowała, że nie byłaby przeciwko istnieniu w Polsce partii politycznej nawołującej do wypędzenia z kraju wszystkich muzułmanów.

Uczestnicy badania generalnie nie uznawali antymuzułmańskiej mowy nienawiści za bardzo obraźliwą – jedynie między 14% a 26,5% deklarowało, że prezentowane w badaniu wypowiedzi (które w poprzednich badaniach uznane zostały przez członków mniejszości, w tym muzułmanów, za szczególnie obraźliwe, por. Bilewicz, Marchlewska, Soral, Winiewski, 2014) nie były obraźliwe, a między 21,1%, a 40,6% że nie ma na ten temat zdania. Między 36,7% a 50,6% osób badanych było zwolennikami zakazu mowy nienawiści wobec muzułmanów, a nie więcej niż jedna trzecia uczestników badania byłaby skłonna w jakikolwiek sposób aktywnie przeciwstawić się mowie nienawiści (np. poprzez zgłaszanie nienawistnych komentarzy administratorom forów internetowych lub zwrócenie komuś uwagi).

Co szczególnie istotne, to osoby młodsze deklarowały wyższy poziom uprzedzeń wobec muzułmanów i muzułmanek (tj. większy dystans społeczny, bardziej negatywne uczucia), oraz wyższy poziom islamofobii i krytyki islamu. Uznawały mowę nienawiści za mniej obraźliwą, były mniej skłonne podjąć jakiegokolwiek działania by ją ograniczyć, były najbardziej przeciwne jej zakazywaniu oraz najmniej przeciwne ekstremistycznej przemocy wymierzonej w muzułmanów. Im młodsze były osoby badane tym silniej odczuwały też lęk międzygrupowy oraz zagrożenie realistyczne (ekonomiczne) i symboliczne (odnoszące się do sfery wartości) ze strony muzułmanów.

Badanie pokazuje, że Polacy i Polki nie znają osób wyznających islam (blisko 80% uczestników badania zadeklarowało, że nie zna żadnego muzułmanina ani muzułmanki) oraz, że obraz islamu jaki posiadają jest bardzo uproszczony (skojarzenia ze słowem islam można w dużym uproszczeniu sprowadzić do trzech – „religia”, „przemoc”, „Arabowie”). Są to wyniki istotne zwłaszcza w kontekście zwiększającej się imigracji oraz aktualnego kryzysu uchodźczego i konieczności udzielenia pomocy osobom wyznającym islam, które przybywają do Europy, i które wkrótce przybędą także do Polski. Przykład szeroko zakrojonych działań, które pomogły ograniczyć konflikty między mieszkańcami a uchodźcami z Czeczenii w Łomży (por. raporty: Centrum Badań nad Uprzedzeniami, 2011 oraz Bilewicz, Górską, Jaworską, Olechowski,

Witkowska, 2012) pozwala jednak sądzić, że działania edukacyjne i umożliwienie wzajemnego poznania się Polek i Polaków oraz muzułmanek i muzułmanów może pomóc ograniczyć negatywne nastawienie polskiego społeczeństwa do wyznawców islamu.

Literatura cytowana

Gordon Allport (1954). *The nature of prejudice*, Reading, MA: Addison-Wesley.

Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press.

Bilewicz, M., Górka, P., Jaworska, M., Olechowski, M., Witkowska, M. (2012). Stosunek do uchodźców – możliwość zmiany. Raport z drugiej fali badań reprezentatywnej próby mieszkańców Łomży. Niepublikowany raport z badań. [Online] <http://cbu.psychologia.pl/uploads/aktualnosci/%C5%81OM%C5%BBA%20RAPORT%202012.pdf>

Bilewicz, M., Marchlewska, M., Soral, W., Winiewski, M. (2014). *Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych*. Warszawa: Fundacja Stefana Batorego.

Centrum Badań nad Uprzedzeniami (2011).). Stosunek do uchodźców – możliwość zmiany. Raport z pierwszej fali badań reprezentatywnej próby mieszkańców Łomży. Niepublikowany raport z badań. [Online] [http://cbu.psychologia.pl/uploads/|aktualnosci/%C5%81om%C5%BCa_RAPORT_2011.pdf](http://cbu.psychologia.pl/uploads/|-aktualnosci/%C5%81om%C5%BCa_RAPORT_2011.pdf)

Centrum Badania Opinii Społecznej (styczeń, 2003). *Czy Polacy lubią inne narody. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.

Centrum Badania Opinii Społecznej (sierpień, 2004). *Obcokrajowcy w Polsce. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.

Centrum Badania Opinii Społecznej (marzec, 2015). *Postawy wobec islamu i muzułmanów*. Warszawa: CBOS.

Centrum Badania Opinii Społecznej (styczeń, 2005). *Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.

Centrum Badania Opinii Społecznej (grudzień, 2008). *Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.

- Centrum Badania Opinii Społecznej (styczeń, 2010). *Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.
- Centrum Badania Opinii Społecznej (wrzesień, 2007). *Sympatia i niechęć do innych narodów. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.
- Dassetto, F., Ferrari, S., Maréchat, B., (2007). Islam in the European Union: What 's at stake in the future. Brussels: European Parliament.
- Eyssel, J., Geschke, D., Frindte, W. (15 kwietnia 2015). Is Seeing Believing? The Relationship Between TV Consumption and Islamophobia in German Majority Society. *Journal of Media Psychology*. Publikacja online: <http://dx.doi.org/10.1027/1864-1105/a000143>
- Funke, F. (2005). The dimensionality of right-wing authoritarianis: Lessons from the dilemma between theory and measurement. *Political Psychology*, 26, 195-218.
- Imhoff, R., Recker, J. (2012). Differentiating Islamophobia: Introducing a new scale to measure islamoprejudice and secular Islam critique. *Political Psychology*, 33, 811-824.
- Jost, J. T., Thompson, E. P. (2000). Group-based dominance and opposition to equality as independent predictors of self-esteem, ethnocentrism, and social policy attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 209–232.
- Leader, T., Mullen, B., Rice, D. (2009). Complexity and valence in ethnophaulisms and exclusion of ethnic out-groups: what puts the " hate" into hate speech? *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 170-182.
- Marek, A., Skowron-Nalborczyk, A. (2005). *Nie bój się islamu. Leksykon dla dziennikarzy*. Warszawa : Towarzystwo "Więź".
- Mullen, B., Smyth, J. M. (2004). Immigrant suicide rates as a function of ethnophaulisms: Hate speech predicts death. *Psychosomatic Medicine*, 66, 343-348.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.
- Sidanius, J., Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of hierarchy and oppression*. Nowy Jork: Cambridge University Press.
- Stephan, W. G., Stephan, C. W. (1985). Intergroup anxiety, *Journal of Social Issues*, 41, 157–175.
- Stephan, W. G., Ybarra, O. Morrison, K., R. (2009). Intergroup threat theory. W: T. D. Nelson (Red.) *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (s. 43-59). New York: Psychology Press.

Załącznik 1

Bardzo prosimy o odpowiedź na kilka poniższych pytań związanych z tematyką islamu i muzułmanów.

I. Z czym kojarzy się Pani/Panu słowo „islam”? Prosimy wpisać do 4 skojarzeń:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

II. Jaki jest Pani/Pana osobisty stosunek do muzułmanów i muzułmanek.

Prosimy zaznaczyć na ile ciepłe lub zimne są Pani/Pana uczucia wobec **MUZUŁMANÓW** i zaznaczyć odpowiednie miejsce na poniższej skali, gdzie 0 oznacza „bardzo zimne, negatywne uczucia”, a 100 „bardzo ciepłe pozytywne uczucia”.

zimne uczucia (0) |-----| ciepłe uczucia (100)

Prosimy zaznaczyć na ile ciepłe lub zimne są Pani/Pana uczucia wobec **MUZUŁMANEK** i zaznaczyć odpowiednie miejsce na poniższej skali, gdzie 0 oznacza „bardzo zimne, negatywne uczucia”, a 100 „bardzo ciepłe pozytywne uczucia”.

zimne uczucia (0) |-----| ciepłe uczucia (100)

III. Na ile sprzeciwił(a)by się Pani/Pan lub nie niżej opisanym sytuacjom?

Czy miał(a)by Pani/Pan coś przeciwko gdyby MUZUŁMANIN miał ... :

	Był(a)bym bardzo przeciwko	Był(a)bym trochę przeciwko	Trudno powiedzieć	Raczej nie był(a)bym przeciwko	Nie miał(a)bym nic przeciwko
... pracować w tej samej firmie co Pani/Pan?	-2	-1	0	1	2
... wprowadzić się do Pani/Pana sąsiedztwa?	-2	-1	0	1	2
... zawrzeć małżeństwo z członkinią Pani/Pana rodziny?	-2	-1	0	1	2

Czy miał(a)by Pani/Pan coś przeciwko gdyby MUZUŁMANKA miała ... :

	Był(a)bym bardzo przeciwko	Był(a)bym trochę przeciwko	Trudno powiedzieć	Raczej nie był(a)bym przeciwko	Nie miał(a)bym nic przeciwko
... pracować w tej samej firmie co Pani/Pan?	-2	-1	0	1	2
... wprowadzić się do Pani/Pana sąsiedztwa?	-2	-1	0	1	2
... zawrzeć małżeństwo z członkiem Pani/Pana rodziny?	-2	-1	0	1	2

Czy miał(a)by Pani/Pan coś przeciwko gdyby ... :					
	Był(a)bym bardzo przeciwko	Był(a)bym trochę przeciwko	Trudno powiedzieć	Raczej nie był(a)bym przeciwko	Nie miał(a)bym nic przeciwko
... w Polsce istniała partia nawołująca do wypędzenia wszystkich muzułmanów z kraju?	-2	-1	0	1	2
... ktoś podłożył ogień w niedawno zbudowanym meczecie w Warszawie?	-2	-1	0	1	2
... w jednym z polskich miast grupa młodych Polaków pobiłaby muzułmańskiego uchodźcę?	-2	-1	0	1	2

IV. Jak czuł(a)by się Pani/Pan jako jedyna osoba niewyznająca islamu w grupie muzułmanów?					
	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	Zdecydowanie tak
Dobrze	-2	-1	0	1	2
Swobodnie	-2	-1	0	1	2
Bezpiecznie	-2	-1	0	1	2
Nieswojo	-2	-1	0	1	2

V. Prosimy o ustosunkowanie się do poniższych stwierdzeń:					
	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Umożliwienie zbyt wielu muzułmanom przyjazdu do Polski stanowiłoby zagrożenie dla polskiej tożsamości narodowej.	-2	-1	0	1	2
Obecność muzułmanów w Polsce zagraża polskim wartościom.	-2	-1	0	1	2
Muzułmanie stanowią zagrożenie dla polskiej kultury.	-2	-1	0	1	2
Muzułmanie w Polsce zabierają pracę rodowitym Polakom.	-2	-1	0	1	2
Muzułmanie dostają mieszkania socjalne, które należą się biednym Polakom.	-2	-1	0	1	2
Muzułmanie stanowią ciężar dla systemu ekonomicznego.	-2	-1	0	1	2
Polska jest narażona na atak terrorystyczny.	-2	-1	0	1	2
Czuję się osobiście zagrożony możliwością ataku terrorystycznego.	-2	-1	0	1	2

VI. Czy zgadza się Pani/Pan z poniższymi stwierdzeniami?					
	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Islam jest archaiczną religią, która nie może się dostosować do nowych czasów.	-2	-1	0	1	2
Muzułmanie i ich religia są tak różni od nas, że nie powinni mieć dostępu do wszystkich stanowisk w społeczeństwie.	-2	-1	0	1	2
W porównaniu z wyznawcami innych religii muzułmanie są raczej prymitywni.	-2	-1	0	1	2

VII. Czy zgadza się Pani/Pan z poniższymi stwierdzeniami?					
	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Rozdzielanie religii od państwa, tak jak to jest w krajach zachodnich, przyniosłoby postęp w wielu islamskich krajach.	-2	-1	0	1	2
Powinniśmy popierać muzułmanów odcinających się od fundamentalistycznych interpretacji islamu.	-2	-1	0	1	2
To skandaliczne, że w niektórych krajach islamskich karze się ludzi za nieprzestrzeganie zasad religii.	-2	-1	0	1	2

VIII. Proszę przeczytać poniższe przykładowe wypowiedzi Polaków na temat muzułmanów zaczerpnięte z forów internetowych i odpowiedzieć czy Pani/Pana zdaniem dana wypowiedź jest obraźliwa oraz czy powinno się zakazywać takich wypowiedzi.

Czy ta wypowiedź jest OBRAŹLIWA?					
	W ogóle NIE obraźliwa	Raczej NIE obraźliwa	Trudno powiedzieć	Raczej obraźliwa	Bardzo obraźliwa
„Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi.”	-2	-1	0	1	2
„Każdy muzułmanin ma nierówno pod deklek nie ma wyjątków.”	-2	-1	0	1	2
„Ataki kwasem to stara forma załatwiania porachunków między muzułmanami.”	-2	-1	0	1	2

Czy tego typu wypowiedzi powinny być ZAKAZANE?					
	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	Zdecydowanie tak
„Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi.”	-2	-1	0	1	2
„Każdy muzułmanin ma nierówno pod deklek nie ma wyjątków.”	-2	-1	0	1	2
„Ataki kwasem to stara forma załatwiania porachunków między muzułmanami.”	-2	-1	0	1	2

IX. Czy zdecydował(a)by się Pani/Pan podjąć jakieś działanie przeciwko takim wypowiedziom (np. zgłosić daną wypowiedź administratorowi strony internetowej lub zwrócić uwagę osobie wypowiadającej się w taki sposób w miejscu publicznym)?					
	Na pewno	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	Na pewno tak
„Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi.”	-2	-1	0	1	2
„Każdy muzułmanin ma nierówno pod deklek nie ma wyjątków.”	-2	-1	0	1	2
„Ataki kwasem to stara forma załatwiania porachunków między muzułmanami. „	-2	-1	0	1	2

X. Proszę powiedzieć, na ile zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami.					
	Zdecydowani NIE	Raczej NIE	Trudno powiedzieć	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Prawdopodobnie to dobrze, że pewne grupy są na szczycie, a inne na dole.	-2	-1	0	1	2
Mniej ważne grupy powinny znać swoje miejsce.	-2	-1	0	1	2
Powinniśmy zrobić wszystko, co w naszej mocy, żeby wyrównać szanse różnych grup.	-2	-1	0	1	2
Powinniśmy zwiększać równość społeczną.	-2	-1	0	1	2
Grupy lepsze powinny dominować nad grupami gorszymi.	-2	-1	0	1	2

XI. Proszę powiedzieć, na ile zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami.²					
	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Trudno powiedzieć	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Ludzie powinni kierować się własnymi standardami w ocenianiu tego, co moralne i co niemoralne, a w mniejszym stopniu kierować się wskazaniami Biblii czy podobnych tradycyjnych tekstów.	-2	-1	0	1	2
To, czego naprawdę potrzebuje nasz kraj zamiast zwiększania zakresu praw i swobód obywatelskich, to solidna dawka prawdziwego prawa i porządku.*	-2	-1	0	1	2
„Miejsce kobiety” powinno być tam, gdzie ona tego sama chce. Czasy, kiedy kobiety były podległe swoim mężom i społecznym konwenansom należą już do przeszłości.	-2	-1	0	1	2
Odwracanie się od tradycji pewnego dnia okaże się fatalne w skutkach.*	-2	-1	0	1	2
Nie ma takiej zbrodni, która usprawiedliwiłaby karę śmierci.	-2	-1	0	1	2
Posłuszeństwo i szacunek dla autorytetów to najważniejsze wartości, jakich powinny nauczyć się dzieci.*	-2	-1	0	1	2
Stałe związki homoseksualne powinny być traktowane na równi z małżeńskimi.	-2	-1	0	1	2
To, czego naprawdę potrzebuje nasz kraj, to silny i zdecydowany przywódca, który pokona zło i wskaże nam właściwą drogę.*	-2	-1	0	1	2
To dobrze, że w dzisiejszych czasach młodzi ludzie mają większą wolność, aby tworzyć swoje własne zasady i protestować wobec rzeczy, które im się nie podobają.	-2	-1	0	1	2
Przyzwoitość i posłuszeństwo wobec prawa, jest na dłuższą metę lepsze dla nas niż ciągle podważanie zasad, na których oparta jest nasza społeczność.*	-2	-1	0	1	2
Jest ważne, aby na wszelkie sposoby chronić prawa osób o odmiennych a nawet radykalnych poglądach.	-2	-1	0	1	2
Właściwym kluczem do dobrego życia jest dyscyplina i posłuszeństwo.*	-2	-1	0	1	2

² Pytania wykorzystane w analizach oznaczono gwiazdką.

Na koniec chcielibyśmy zadać kilka pytań dotyczących Pani/Pana osoby.

XII. Jeśli porówna Pani/Pan swoją obecną sytuację materialną z tą sprzed pięciu lat, czy powiedział(a)by Pani/Pan, że sytuacja ta poprawiła się, pozostała taka sama, czy pogorszyła się w porównaniu z sytuacją innych Polaków?

- a. bardzo się pogorszyła
- b. pogorszyła się
- c. pozostała taka sama
- d. poprawiła się
- e. bardzo się polepszyła

XIII. Jeśli porówna Pani/Pan obecną sytuację materialną Polaków z tą sprzed pięciu lat, czy powiedział(a)by Pani/Pan, że sytuacja ta poprawiła się, pozostała taka sama, czy pogorszyła się w porównaniu z sytuacją mieszkańców innych krajów Unii Europejskiej?

- a. bardzo się pogorszyła
- b. pogorszyła się
- c. pozostała taka sama
- d. poprawiła się
- e. bardzo się polepszyła

XIV. Jak ocenia Pan(i) swoje (swojej rodziny) obecne warunki materialne?

- a. bardzo złe
- b. złe
- c. raczej złe
- d. średnie, przeciętne
- e. dość dobre
- f. dobre
- g. bardzo dobre

XV. Czy zna Pani/Pan osobiście jakiegoś muzułmanina lub muzułmankę?

- (a) Nie, nie znam (b) Tak, kilku/a (c) Tak, wielu/e (d) Tak, bardzo wielu/e

XVI. Czy ktoś z Pana bliskich (rodziny lub przyjaciół) zna osobiście jakiegoś muzułmanina lub muzułmankę?

- (a) Nie, nie zna (b) Tak, kilku/a (c) Tak, wielu/e (d) Tak, bardzo wielu/e

XVII. Z jakich źródeł wiadomości Pani/Pan korzysta? (Zaznaczyć wszystkie używane)

- (a) Telewizja lokalna (b) Telewizja ogólnopolska (c) Telewizja zagraniczna (d) Internet
(e) Radio (f) Gazety lokalne (g) Gazety ogólnopolskie (h) Gazety zagraniczne
(i) Inne (Jakie?)

XVIII. Jeśli śledzi Pani/Pan wiadomości w Internecie, z jakich źródeł Pani/Pan korzysta? (Zaznaczyć wszystkie używane)

☐ Polskie portale informacyjne	☐ Wyszukiwarki
☐ Zagraniczne portale informacyjne	☐ Email
☐ Facebook (lub inny portal społecznościowy)	☐ Podcast
☐ Twitter	☐ Blogi
☐ Fora internetowe	☐ Inne (Jakie?

XIX. Jak wiele czasu spędza Pani/Pan dziennie korzystając z Internetu? (Prosimy podać średnią liczbę godzin w ciągu dnia)

XX. Jak dużo ogląda Pani/Pan telewizji (Prosimy podać ile godzin średnio ogląda Pani/Pan w ciągu dnia)?

XXI. Jakie stacje telewizyjne Pani/Pan ogląda? (Prosimy postawić krzyżyk w kółku obok wybranych stacji):

☐ TVP 1	☐ TVP 2	☐ Polsat	☐ TVN
☐ Polsat 2	☐ TVN 7	☐ TV 4	☐ TV Polonia
☐ TVP Info	☐ TVN 24	☐ TV Puls	☐ TVP Seriale
☐ TTV	☐ Telewizja regionalna	☐ Polsat News	☐ TVP Rozrywka
☐ Puls 2	☐ Polsat Sport	☐ TVN Style	☐ Discovery

XXII. Płeć. Kobieta/Mężczyzna/Inna

XXIII. Rok urodzenia.

XXIV. Wykształcenie.

podstawowe / gimnazjalne / zasadnicze zawodowe / średnie / pomaturalne / wyższe licencjackie / wyższe magisterskie / wyższy stopień naukowy

XV. Wielkość miejscowości zamieszkania.

wieś/ małe miasto (do 50 tys.) / średnie miasto (50-250 tys.) / duże miasto (250-500 tys.) / metropolia (> 500 tys.)